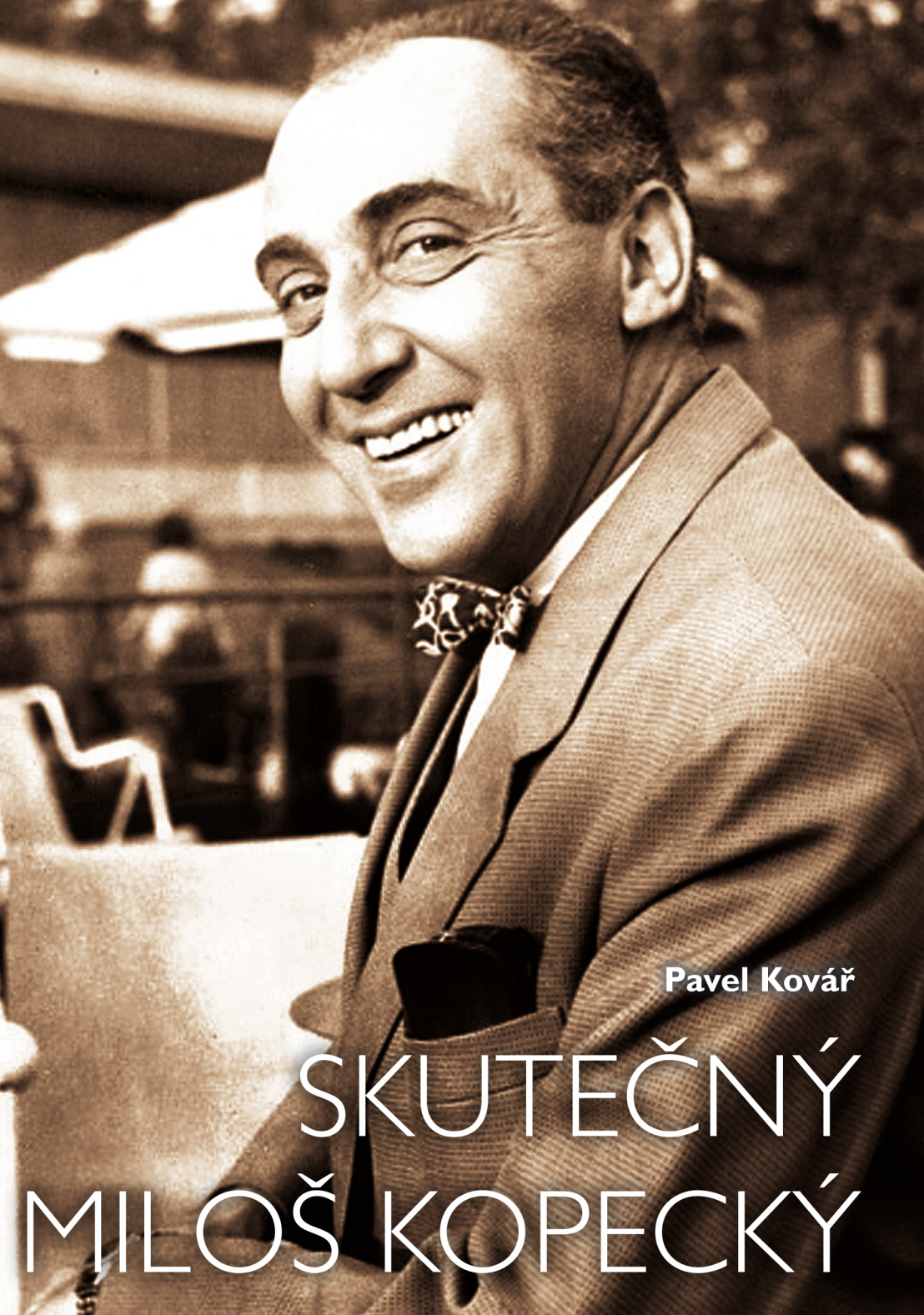

Pavel Kovář

SKUTEČNÝ MILOŠ KOPECKÝ

Pavel Kovář

SKUTEČNÝ MILOŠ KOPECKÝ

© Pavel Kovář, Jana Kopecká, 2015

© NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2015

ISBN 978-80-7505-258-2

OBSAH

I. Vlastní životopis	/9
II. Život šel dál... (Pavel Kovář)	/101
III. Poznamenán ohněm (Cyril Höschl)	/279
IV. Fejetony, glosy, povídky	/293
V. Řekli a napsali o něm	/319

I. Vlastní životopis

Miloš Kopecký

Nejsem filozof. Nevěřím dosti rozumu,

abych mohl věřit nějakému systému.

Co mě zajímá, je vědět,

jak je třeba se chovat,

když nevěříme ani v boha, ani v rozum.

Albert Camus

PROLOG

Každý ovšem píše knihu...

(Sinclair Lewis: Dopis od královny)

Psát autobiografickou knihu může mít objektivní oprávnění jen v několika málo případech; první jest ten, že autor sám je natolik významnou osobou, aby se dal předpokládat zájem veřejnosti o vše, co se týká této osoby i soukromě, nebo dokonce právě soukromě.

V druhém případě může být autor zcela nevýznamný za podmínky, že při něčem významném byl! „Být při tom“ je jednou z prvních ctností nejen reportérů, ale také politiků a kromě nich všech *arivistů* (redakční pozn.: povýšenců, kariéristů); autor, ač nevýznamný, zažil nějaké významné události nebo se znal s jinými významnými lidmi, a podává o tom nyní svou výpověď a svědectví: odlesk slávy a záře velkých dějů padá přitom možná částečně i na něj.

Třetí možnost jest ta, že autor není ani významný, ani nic pozoruhodného nezažil, ale věří, že vyprávěním o svém životě může něco nového sdělit, předat moudrost nebo rozšířit poznání.

Prvním případem jest například André Gide nebo Charles Chaplin, kteří splňují současně i polovinu požadavků kategorie druhé i třetí, druhým Ilja Erenburg nebo V. V. Štech a třetím – kdokoliv.

Když jsem takto vypočetl všechny podmínky pro psaní vlastního životopisu, nastavil jsem tím mohutný otazník sám sobě: proč to vlastně dělám já? Příliš významný nejsem, nic světoborného jsem nezažil, s největšími osobnostmi své doby jsem se neznal a pochybuji, že bych mohl říci světu něco, co by chytrí lidé už dávno nevěděli. Pomineme zajisté shovívavě ještě jednu možnost, jejíž původ je až nepěkně subjektivní: že autor, mýle se sám v sobě, cítí se natolik důležitý a zajímavý, že vypráví svůj život, ať kdo chce, nebo nechce. Do této kategorie bych nerad spadal. Maje tedy před sebou jen tři počestné možnosti, snažím se rozpoznat, do které z nich nejspíše patřím.

Už tím vlastně přiznávám, že k tomu, abych započal tuto knihu, mne nevedla žádná neosobní ušlechtilá pohnutka ani žádný obecný zájem. Byla to jen pouhopouhá chuť to napsat. Ať už je to správné, nebo ne, je to prostě tak a já shledávám střízlivě, že žádná ze tří možností neplatí pro mne zcela a jednoznačně. S výjimkou první, jež zcela jednoznačně pro mne není. Měl jsem tedy odložit pero a dělat něco užitečnějšího. Leč, jak vidno, nut-

kání je někdy silnější než všechny rozumové důvody. Snažím se oslabit pocit viny vědomím, že výhodou a předností každé knihy jest, že může být kdykoliv zavřena a odložena.

POVAHA JE OSUD ČLOVĚKA

*Ó, jak milujeme pokrytectví,
když zapomnět jsme uměli,
že smrti býváme blíží v dětství
než v létech, kdy jsme dospělí.
Ještě žal křivdy srká z misky
ospalé dítě, já však mám
dnes důvod sotva špulit pysky
a na všech cestách jsem tak sám.*

(Osip Mandelštam, 1932)

Občas si myslím, že po svém narození jsem byl plnější cenných hodnot než ve stáří. Je podružné, že tehdy byly ve stavu zárodku, nerozvité, klubající se, slepé, jen nejasně slyšící, a přece tolik mnohoslibné. Ale nevyjádřil jsem se přesně: nikoliv podružné, ale druhotné.

Narodil jsem se 22. srpna 1922 v Praze.

Bylo krátce po válce a přitom, zatím nepozorovaně, pod povrchem společenského a politického dění už bublaly kvasinky války další, ještě daleko strašnější. Snad jediné radostné konsta-

tování, které se dá o té době říci, je, že jsem se narodil: o ničem lepším nevím. Když se konala mírová konference v Paříži za předsednictví prezidenta Poincarého, nebyl jsem ještě na světě, ale když ministr zahraničí dr. Edvard Beneš odjížděl do Locarna ve věci důležitých smluv, to už jsem poskakoval po Městském velkém parku u Wilsonova nádraží, kam mne babička vodila na procházky, a vozil se za korunu v malém kočárku taženém poníkem. Protože je sám každý svým vesmírem, je místo našeho narození a místo, kde jsme prožili velikou část dětství, jakési centrum, pupek a ohnisko světa. V mém dětském světě mi bylo blaženě. Starosti a vrásky na tváři dr. Beneše jsem ani v duchu neviděl a nevěděl o tom nic. Netušil jsem pochopitelně, že jednou se mne tohle všechno bude náramně týkat a důkladně to zpotvoří můj život. Zatím byl svět barevný a lesklý jako mýdlová bublina. Uchvacující a plný tajemství. Lákal mne svou nevypočitatelnou a nedefinovatelnou krásou: večerní Václavské náměstí s neonovými reklamami, kavárnami, bufety a divadlem, to byl pro mne ten *velký svět*, do něhož jsem neměl přístupu. Závídel jsem dospělým a nenáviděl je, spatřuje v nich překážku, jež mi brání v rozletu. Ach, ta dětská nedočkavost...

A tady, v tom *ohromném lunaparku*, obklopen péčí rodičů a dospělými vůbec, jsem zbystřeně vnímal vše, co se života a světa nějak dotýkalo. Nejčastějšími slovy, která jsem v dětství kolem sebe slyšel, byla slova *Bůh, láska, poměry a peníze*. Nebyla to náhoda: vždyť opravdu jsou to slova vyjadřující ty

nejzákladnější a nejdůležitější, skoro podstatné pojmy. Così zarážejícího bylo však v souvislostech s těmito pojmy a s mnohými zdánlivě si odporujícími aspekty. Bylo řečeno, že Bůh je. A otec pravil, že není dovoleno o tom pochybovat. Také mne dal pokřtít, a tak jsem římský katolík. Chodil jsem do kostela, ke zpovědi, k přijímání. Tak dobře: Bůh tedy je. O poměrech se většinou lidé vyjadřovali mávnutím ruky, ale ne právě v pochvalném smyslu. Láska, to bylo vzrušující slovo: záhadné a přitahující, dráždící smysly a zvědavost. Hlavní záhadou však byly peníze. Na jedné straně se pravilo, že jsou důležité a že se vše kolem nich točí. Tedy – peníze. To slovo jsem slyšel přechasto, ale co je zajímavé, nikdy ve smyslu, že jsou, ale naopak, že nejsou. Tady jsem poprvé v životě stál před velkým filozofickým problémem: na jedné straně jsou, tedy je tu jejich *jsoucnost*, na druhé straně prý nejsou: tedy *nejsoucnost*. Snad odtud pramenila má pozdější záliba ve filozofii, které jsem se amatérsky, ale o to vášnivěji věnoval. Záhada s penězi, s jejich *jsoucнем* a současně *nejsoucнем*, se v dospělém věku snadno a srozumitelně vyjasnila – peníze jsou, ale ve vlastní kapse jich zdaleka není tolik jako v kapsách těch druhých.

Pokusím se o zpětnou procházku vlastním životem, vlastní minulostí. Pokusím se zachovat vše, pokud mi paměť dovolí, jak se skutečně odehrálo, a nebudu si nic vymýšlet; ostatně je stará omšelá pravda, že život je nejlepší autor. A je ovšem *kyčář*, který kašle na všechny estetické nároky a požadavky. Nebudeme se

však stydět tu *kýčařinu* života předeští čtenáři, neboť kýč života má svou zvláštní a nedostižnou sílu i půvab.

Když se vracíme ve vzpomínkách zpátky, stojíme před nejtěžším úkolem: leccos je už časem zamlženo a nezřetelné, takže musíme zabránit nutkání dodatečně si události upravit nebo „*doformovat, dodělat*“. Zdeformovali bychom je tím a vlastně prohlali. Mnohé dávno zaniklo a uložilo se k pohodlnému odpočinku kdesi v podvědomí. Proto musíme pracovat s citem a přitom racionálně, uvědoměle a svou fantazii spoutat kázní.

A jedno *boží přikázání* pro autory memoárů zní: nekrčit se a neponižovat, ale také se nevytahovat a nečinit se „lepší“.

Dovolte mi citát. Jednou se Susia modlil k Bohu: „*Pane, tolik Tě miluji, ale nebojím se tě dosti. Dej, abych před Tebou stál v děsu jako jeden z Tvých andělů, kteří jsou prodchnuti Tvým strašlivým jménem!*“ A Bůh vyslyšel jeho modlitbu a jeho jméno proniklo Susiovým skrytým srdcem, jako se to děje andělům. Tu Susia zalezl pod lůžko zmítán živočišnou hrůzou jako malý pes a zavyl: „*Pane, dej, ať Tě miluji opět jako Susia!*“ A Bůh jej vyslyšel i tentokrát.

Ano, nekrčit se, ani nevytahovat.

Jsmo jedinci, jsme produkt, ale s nadějí na svobodu. Formuje nás genetické dědictví, poměry, výchova, osud, prostředí. Celá živočišná říše je jako my – dílo a dítko boží. Zvíře je však bez naděje. Člověk naději má: může se stát osobností, tvůrcem, třeba Beethovenem. Snad nejstrašlivější hřích a zločin je zmařit

tuto naději a šanci. Jsme produkt naturalistických zákonitostí, a přece ještě něco navíc: můžeme se dopnout ke skutečné vnitřní a jediné pravé svobodě. Nuže dobrá, říkám o sobě, že jsem byl formován rodiči, výchovou a vším, co vytváří lidskou povahu. Pokusím se rozplést ta pásma vlivů, pokusím se rozplést ten proud tolik podobný pletenci vánočky a rozpojit povahu, možnosti, jež jsem měl, okolnosti, v nichž jsem žil, a zvážit sílu nebo slabost, jíž jsem s tím vším naložil. Jedno je jisté a často to opakuji – povaha je osud člověka.

OŠKLIVÝ ŽIDOVSKÝ CHLAPEČEK

Z prvních let mého života mi zůstává jakýsi zmatený, a přece jen někdy zřetelný obraz a dojem: cosi teplého, neklidného, rudého, hřejivého i bolestného. Otec byl kožešník, měl salon v centru Prahy, Ve Smečkách u Václavského náměstí. V té době byl salon o chloupek více nóbl než nejvýpravnější výkladní skříň obchodu – a otec toužil být nóbl. Poznal se s mladou učednicí kloboučnictví Martou Grimmovou z Mělníka. Moje matka byla za svobodna modelkou a předváděla dámské róby i v Paříži. Všichni říkali, že prý byla velmi krásná – se svou láskou k ní to neumím objektivně posoudit. Můj otec měl pověst znamenitého, ba vynikajícího dělníka. Dělal ručně, jen nejnutenější věci se šily na stroji, na skvělých singrovkách. Otec pracoval důkladně a poctivě. V tom spočívala troška i jeho zkáza. Byl drahý, a navíc ani se zákazník neuměl obratně zacházet;

chyběla mu obchodnická mazanost a jisté (třebas férové) lišáctví. Byl to dobrý, ale chudý živnostník, který však při své poctivosti nemohl nikdy zbohatnout. Se zákazníky jednala moje matka: měla vrozenou vlídnost, do níž se nemusela nutit ani ji předstírat, a ovládala tři jazyky.

Otec byl svým způsobem podivín. Snad je to příliš silné slovo, ale skutečně byl něčím v tomto směru. Zařídil si závod ve druhém poschodí, jsa přesvědčen, že je to noblesnější než nejhonosnější výkladní skříň na některé z hlavních tepen města, a nemýlil se zcela. Měl pověst věčně nenaloženého bručouna a mrzouta. Trpěl obrovskými výkyvy nálad, šel z jedné krajnosti do druhé. Když si někdy po obědě zdříml na otomanu, probudil se v náladě vraha. ale o chvíli později už si pobrukoval nad rozpracovanou liškou, kunou, štucllem nebo dámským kožichem. Dbal na dobré zdání a faktem je, že měl nejen znamenitou pověst jako kožešník, ale patřili jsme k té sociální vrstvě, které se tenkrát říkalo „spořádaná, lepší rodina“. V časech, kdy se obchody hýbaly, zaměstnával dva dělníky a sám nedotčen seabeméně jakýmkoli sociálním uvažováním s gustem zadržoval „Mehrwert“ čili nadhodnotu dle Marxe, aniž věděl, co zločinného z marxistického hlediska činí. Byl to takový malý, drobný, maloměšťácký vykořisťovatel. Neměl žádné vzdělání. Měl rád bohaté a vznešené lidi. Říkával, že jedině ti si koupí kožich nebo virginskou vydru. Kromě toho mu bohatí vždy imponovali. Když zaslechl slovo „komunista“, dostal nervózní

tik do ramene a na tváři se mu usadil výraz upřímné ošklivosti. Byl stoupencem dr. Karla Kramáře, silné to pravice národní demokracie.

Moje maminka byla Židovka a s tím se otcova matka těžce smířovala. Kromě toho měl otec velký sklon k antisemitismu. A já, když jsem se narodil, jsem byl slabé a křehké dítě, nabývající však stále více židovské rysy: byl jsem takový ošklivý židovský chlapec. Přistihl jsem někdy otce, jak si mne zkoumavě a skoro nedůvěřivě prohlíží: *Tak tohle je můj syn, to židě?* Narodil jsem se jako slaboučké, útlé a subtilní dítě, křehké snad až moc. Představuji si, jak rodina stála nad mou kolébkou v mírných rozpacích: měla radost z narození potomka, což je vždy a všude radostná událost, nebo převažovalo zklamání nad tak slaboučkým tvorečkem?

Maminku si pamatuji dost přesně. Vidím ji, tichou, mírnou, nemnohomluvnou, jak jedná se zákazníky. Mělo to formu. Nikdy nebyla servilní ani jim nevnucovala zboží a zakázky. Otec byl pravý opak. Když jsem ho viděl, jak obskakuje tlusté uzenářky se svým „*zajisté milostivá*“, „*ano, tady to projmeme a tady zvedneme rantl, bude vám to slušet, milostivá*“, věděl jsem, že nikdy nebudu kožešníkem. Maminka byla moje jistota a mír v duši. Jednu dobu jsme bydlili v Žitné ulici, ale otec přespával v salonu. Říkal, že z pracovních důvodů, ale ve skutečnosti proto, že chtěl být nekontrolován a večer si někdy zařádl. A tak rodina, to jest maminka, babička a já, jsme měli byt v Žitné ulici č. 28. Za soumraku si mne maminka vzala na klín, posadila se k oknu, vzala

knížku, ukazovala mi obrázky a četla nebo vyprávěla. Nechtěl jsem jíst, museli mne nutit. Abych byl silný a zdravý, jak pravili. Prosili, vyhrožovali, vše marné. Nimral jsem se v jídle a těšil se už, až to utrpení skončí a já snad budu moci jít ven, někam s kamarády. Když všechno selhávalo, zkoušela to maminka s triky a s něhou. Posadila mne na okno a sledovali jsme provoz a život v Žitné ulici. „*Tamhle je povoz s kořmi, tak, Miloušku, jedno sousto za koníčka, ano? A jednu lžičku za toho druhého koníčka. A jedno sousto za tatínka, a jedno sousto za babičku...*“ To dalo práce a úsilí, než jsem snědl malou večeři!

O mnoho let později, v dobách školních, maminka byla mým andělem strážným. Když mne otec nechtěl pustit ven, řka, že bych se měl spíše učit než „*někde trajdat, mařit čas a dělat lumpárny*“, ona se plaše a nesměle přimluvila. Když otec užuž nabíral síly k rozzuření, s nebeským klidem ho zmírnila. Byla dost nenáročná a přesto, že kdysi dělala modelku, nijak zvláště se neupínala k ženské marnivosti a nedala mnoho na parádu. Pořád ji vidím před sebou jako uhnětenou ze stínů, oparu, něhy a hlubokého, citově vroucího duševna. Stála několikrát modelem na různých výstavách a malíř Šafařík, sice žádný génius, ale přece jen dobrý malíř, ji namaloval v kostýmu Carmen. I podle toho portrétu se dá soudit, že byla nevšední a oduševněle krásná. A také ji ve vzpomínkách vidím zvláštním způsobem smutnou. Ve výrazu očí a v podivném úsměvu: ať tak či onak, smutek v ní byl. Podle všeho nebyla ve svém manželství příliš šťastná.

MOJE DRAHÉ SESTŘENICE

Balzac říká, že muž má mít sedm žen, každou s jiným určením. To by se mi velmi líbilo, ale myslím, že dnes je to jaksi nad poměry. Dále Balzac tvrdí, že první eroticko-sexuální zkušenosti bývají se sestřenicemi. Já měl dvě. Dnes je doba, kdy se sluší a patří spouštět hloubkovou sondu do nevědomí a dát najevo, že víme, co je to psychoanalýza. Jenže já dávno předtím, než jsem taková slova slyšel, už jsem se choval tak, že jen důkladná psychoanalýza to může pořádně objasnit.

Dvě sestřenice a já – naše hravost byla obdivuhodná. Každou středu odpoledne šla teta Evženie do kavárny „Šroubek“ na takzvaný *babinec*. Několik starších, vážených, důstojných a obrovsky hloupých dam tam nad kávou propíralo svět. Většinou, myslím, dospívaly k závěru, že svět je na šikmé ploše, šine se ke zkáze a mravnímu rozvratu, s čímž teta Evženie vášnivě souhlasila, netušíc, jaká mravní zkáza se zatím děje u ní doma. Ještě jí bylo vidět na paty, a už myši měly pré, šťastny, že kočka není doma. Říkám, naše hravost byla bezmezná. Napnuli jsme po nábytku pomocí připínáčků ubrusy, prostěradlo, dečky, čímž vznikl veliký stan. A v jeho přítmí se hrálo. Na co? Na „doktora“ nebo „na tatínka a na maminku“. Hry, které skýtal nejvíc možností: ohmatávali jsme se. Sahali si na zakázaná a hříšná místa, jež kupodivu většinou sídlila v kalhotách a sukni. Už tenkrát jsem žil pod tyraníí věčné sexuální žádostivosti, s tou despoticou permanentní erektivitou. Hrál jsem doktora, který přicházel prohlédnout pa-

cientku. Tou byla Eva, o rok starší než Hana, a vzrušením sotva dýchala. Stan tvořil záhyby a zákoutí, o to bylo prostředí žádoucnější. A čas šíleně letěl, teta se vracívala kolem šesté hodiny, teď bylo pět a my ještě nebyli na vrcholu svých odvážných hmatů. Přitom půl hodiny bývalo zapotřebí k tomu, abychom dali byt zase do pořádku, všechno uklidili, aby nikdo nic nepoznal. Když už je tak hloupý, že nezná děti... Pak přišla teta, byla spokojená a ptala se na domácí úkoly. Pracovali jste? Holky mlčely jako zařezané, já bezostyšně, bez zábran a skoro s požitkem lhal: *„Ano, nehnuli jsme se od učební látky, ovládli jsme vybraná slova na S: sypati, sýr, sýkora, sýček, syn, sytý, syrový, sysel.“*

„Dobře,“ pravila teta, *„za chvíli bude večeře, tak koukej mazat domů, ať vaši nemají strach!“*

Doma strach neměli, jen otec chtěl občas vidět žákovské sešity. V nich se to jen hemžilo červenými výstrahami, opravami, hrozbami důtky. Ale na to já nemyslel, šel jsem spát a usínal jsem jako andělíček.

Kapitola o mém dětství se blíží jaksi k závěru, ale ještě než skončí, rád bych ji doplnil několika vzpomínkami nebo spíše obrázky; dle mého soudu velice důležitými.

Je parné léto, podvečer, pohádkový čas, který má navíc hodnotu prázdnin, a škola je nebezpečí tak vzdálené a neskutečné. Strýc zapřahá dva černé koně do korby a jede se na jetel pro krmení. Už teď bučí ve stáji hlady některé z dvaceti krav. Jsem osmile-

tý, devítiletý, dvanáctiletý kluk. Sedím hned za vojem a strýc mi předá opratě: intenzivní pocit štěstí a rozkoš. Dva oblouky, plné a lesklé, dva koňské zadky přede mnou se třou o sebe, nádherné ocasy odhánějí mouchy a ovády a vzduch je prosycen nejvzrušivějšími vůněmi na světě – obilím, večerem, jabloněmi, jetelem, koňským pachem, zeminou, travou, senem. Celý svět je nádherný, barevný...

Ve velkém sále paláce Lucerna je výstava kožešníků. Úzký pruh prostoru tam má pronajatý i můj táta. Je tam celý den, od rána do večera, kdy se zavírá. Nemůže, ale hlavně nechce opustit ani na minutu tohle důležité místo. Tady předvádí a nabízí svou práci a dělá si reklamu. Matka mu nosí v kastrůlku jídlo a já jdu s ní. Kožichy, képy (kožešinové čepice, pozn. red.), lišky, rukávníky předvádějí manekýnky. Jsou štíhlé, vysoké, dráždivé, tajemné a nedostupné. Vyšší bytosti z nedostupného světa. Poodhrnutým závěsem zahlédnu, jak se převlékají... Je to jen mžik, ale stačí, aby ztuhla krev. Jedna z nich má právě svou nádhernou štíhlou nohu na židli a navléká si punčochy. Ten obraz navždycky zůstane v mé paměti.

Po obvodu parku na Karlově náměstí byla vždycky o Vánocích pouť, jak má být: střelnice, kolotoče, cukrová vata, turecký med, houpačky, aligátor v zeleném smrdutém nálevu ve vaně, jízda smrti, bramborové divadlo, nejtlustší žena na světě, stánky

s vuřty a limonádou. Všechny peníze jsou utráceny, ale vuřty voní omamně a pronikavě, sliny se sbíhají. Marně ovšem. Jakási paní s kožešinovým límcem se zakousne do vuřta, až jí omastek teče po bradě. V té chvíli jsem si přísahal, že to jednou musím někam dotáhnout, udělat díru do světa, zbohatnout – a pak že si koupím celý ten stánek s vuřty i s tou limonádou.

Ve škole, kterou nenávídím, se kluci dost často perou. Vrcholně si to hnusím a kromě toho se cítím strašně slabý a zbabělý. Hned jak začnou, klidím se raději stranou. Nejspíš jdu na záchod, kde se věnuji hlubokým myšlenkám o životě. Otec říká, že „*správnej mužskej musí byť zdatnej!*“. Nutí mě proto chodit do Sokola. Nenávídím to. Sportování mne smrtelně nudí. Kromě toho to v sokolovně strašně páchne zpocenými těly, cvičkami a záchodem. Kluci do mě strkají a mnohokrát mi řekli *srobe*. Ulejuvám se, jak to jen jde, a chodím „za Sokol“. Otec mi jednou přišel naproti, a všechno prasklo. Na několik dní se pak rodinný život zakabonil.

V tátově salonu je veliké zrcadlo, kožené klubovky, kulatý stůl s módními časopisy a krejčovské panny. Některé zákaznice jsou mým ideálem, jsou nadpozemsky krásné, žádoucí, přímo nemravně pěkné a elegantní a hlavně – starší. A to mě láká. Rozhodně to nejsou pometla jako ty holky ve škole, za které se stydím a s žádnou z nich bych se nikde neukázal, ba

ani kousek po chodníku nešel, aby si snad někdo nemyslel, že s nimi něco mám.

Národní divadlo. Přesně v devatenáct hodin se otevírají dveře zleva a zástup tísňící se u nich už přes hodinu je konečně vpuštěn. Nastává zuřivý úprk nahoru, na druhou galerii. Dnes zpívá Vilém Zítek, Ada Nordenová, Jan Berlík, u dirigentského pultu bude Přemysl Charvát nebo Milan Zuna, možná snad sám Otakar Ostrčil. Ať tak či onak, dole na jevišti se zase budou dít fantasmagorické, povznesené věci. Hudba rozechvívá smysly i představivost. Je to zase útěk od skutečnosti, která se mi tak nelíbí.

Ve Stavovském divadle se hraje komedie Edmonda Konráda „Svět, kde se žebra“. Vidím ji už počtvrté, protože v ní hrají Hugo Haas, Eduard Kohout – a Jiřina Šejbalová. Tu jsem obdivoval i jinak než jen umělecky. Jednoho dne – patrně v sobotu po odpoledním představení – stojím opět u zadního vchodu vedoucího k hereckým šatnám, abych spatřil tyto vyšší bytosti. Muselo to být v zimě. Vidím Eduarda Kohouta v dlouhém plášti s perziánovým límcem, jak vyjde ze dveří. Má nízký klobouk – tralaláček. Zastaví se, vyjme cigaretu, zapálí si, mohutně vyfoukne kouř, dá si několik šluků a pak nádherným obloukem cigaretu odcvrkne. Umiňuju si, že jednou budu také tak slavný a budu hodně kouřit, protože to výborně vypadá. Druhá vyšla Jiřina Šejbalová

v polokožichu z černých breitschwanzů, což jsou drahé, nejjemnější kůže z ještě nenarozených oveček. Odhadl jsem, že kožich je od firmy Růžek a Löwenstein. Bože, jak té to slušelo! A třetí vyšel Hugo Haas. Čekala na něho ukrutně hezká dívka a hned se k němu připojila. To už byl moc silný dojem. Zase jsem pocítil mučivou, svíravou závist. Žena pro mne tehdy byla nejvyšším vrcholem i smyslem vesmíru, ďábelsky ovšem nedosažitelným. Ale to není vše. Završení všech dojmů mělo teprve přijít. Vyšli dva kulisáci a opřeli se o veřeje dveří – snad aby se nadýchali čerstvého vzduchu. Jeden měl kastrol a lžíci. Odklopil pokličku a já ucítil fantastickou a pronikavou vůni husích drůbků s rýží. Měl jsem příšerné laskominy a nutkání poprosit aspoň o jedno sousto, ale nesebral jsem odvahu. Tehdy jsem znovu pocítil v hrudi jakési heroické odhodlání a předsevzetí přímo slavnostní, že to musím v životě někam dotáhnout. A pak že se do husích drůbků zahrabu.

Prázdniny na statku, nádherné nohy manekýnek, touha po vuřtu, obluda školy i Sokola, opera, hudba, divadlo, žárlivost na Haase – to všechno byly jen tenké stružky pod povrchem se slévajícího kalného jezera podvědomí, pozvolna však a nepozorovaně formující povahu. Emoční labilita a zděděná hrůzná nemoc, o níž bude řeč později, tu povahu zvolna a spolehlivě modelovaly. Nemělo trvat dlouho, abych poznal, že pro život to není povaha právě nejšťastnější...

EJACULATIO PRAECOX

Svět mého dětství se vlastně smršknul na ulici Ve Smečkách, na Václavské náměstí a na hlavní tepny Prahy. V ulici Ve Smečkách bylo totiž skoro všechno, s čím se člověk na své životné pouť setkává: kdyby na jejím začátku stála porodnice a na konci u Václavského náměstí ještě hřbitov, bylo by tam úplně všechno. Hospody, koloniál, řeznictví a uzenářství, dva biografy, módní dům Koumar krejčí, v jehož prvním poschodí byl luxusní pánský krejčovský salon a nahoře masérský salon – prostě nevěstinec.

V tom bordelu byly pochopitelně prostitutky, sice jen čtyři, ale pěkné. Všechny se mi líbily a díval jsem se pořád z okna, abych je viděl, když někam šly. Zvláště jedna byla pěkná, do ní jsem byl zamilovaný. A přestože jsem leckde slyšel různé řeči o té spodině společnosti, o těch nemravách, byl jsem jimi čím dál více přitahován a zvědavě jsem si je prohlížel, hledaje, co zvláštního a ďábelského na nich uvidím. Neviděl jsem však nic. Jen mne vzrušovaly. Ta, která se mi nejvíce líbila a o níž jsem před usnutím snil – představuje si nejdráždivější situace – se jednou na mne usmála. Tehdy jsem se rozhodl, že až trochu dospěji, ušetřím si na ni. A splnilo se mi to. Teď přeskočím pár let... Když mi bylo kolem patnácti, ona stále dělala své řemeslo a pořád byla pěkná. Nádherné pevné nohy, dokonalý zadek, vzrušující přisprostlá tvář, vlasy černé jako uhlí. Měl jsem trému a dvakrát jsem to vzdal; čekal jsem na ni, ale když šla, neměl jsem odvahy a nechal ji projít kolem sebe. Srdce mi bušilo až v krku: stud, strach,

tréma a lačný chtíč. Až jednoho dne, stál jsem zase na chodníku a čekal, netrpělivý a rozrušený. Konečně šla. Pokročil jsem jí vstříc, ona se zastavila a ležérně řekla: „*Copak chceš?*“ Myslím, že jsem ze sebe vypravil přiškrceně: „*Já bych...*“ Dál už jsem se nedostal. „*Tak pojď!*“ odpověděla. Vedla mne o dvě ulice dál, do starého tmavého baráku. Šli jsme po úzkých vrzajících schodech do prvního patra. V domě všechno páchlo a bylo odporné: špína, moč, zatuchlý vzduch. Otevřela jedny dveře a ocitli jsme se v malé místnosti. Bylo to děsivé prostředí: tma, na stropě slabá žárovka podělaná od much, stůl, dvě židle a kanape. To bylo vše. I tady páchla špína a nečistota. Uprostřed místnosti stál kýbl na použité prezervativy. Sedla si na kanape a chvíli mě zkoumavě pozorovala. Tvářil jsem se asi ohromně pitomě a pro ni to musel být pohled pro bohy: pubertální kluk, nesmělý, zajíkáající se, plný lačnosti i studu. Řekla, abych si sundal kalhoty a nasadil si prezervativ. Poslušně jsem to učinil, podoben stroji a přitom tolik stroji nepodoben. Byl to významný okamžik mého rozdychtěného, nezralého života a právě tak jsem jej také prožíval. Vylíčí-li s určitými podrobnostmi následující děj, není to ze záliby v nechutných detailech a popisnosti, ale z přesvědčení, že každé slovo, každé gesto a každá maličkost se tu proměňují v neklamnou výpověď. Prozrazují rozhodně více, než by dokázal pokus o charakteristiku oné „hluboké vnitřní duševní procedury“.

Ona sama si sundala sukni, ale blůzičku a svetr si nechala. S neobratností směšnou a dojemnou jsem k ní ulehl. Poté

zkontrolovala ještě, zda mám správně nasazenou ochranu. Pak rozevěřela nohy. Nesměle jsem pípнул, že bych rád viděl nadrž. Zavrtěla hlavou, že ne, a pronesla svým způsobem nádherou větou: „To je jen pro mého chlapce.“ Nyní jsem usiloval o to hlavní: vniknout dovnitř, do středu toho žádoucího a hříšného těla, po němž jsem tolik toužil. Pomáhala mi rukou, ale nešlo to. Nevzrušena, byla vlastně nechtěně nepřístupná. Coitus nebyl možný, neboť nebyly splněny základní předpoklady: erekce penisu muže a lubrikace vagíny. Dostal jsem se jen na krajíček, ale vzrušení bylo tak silné, že po několika minutách se dostavila ejakulace. Bylo jasné, že je ráda. Pocítila úlevu, že se zbavila toho dětinského nezralého pokusu, toho pubertálního „zákazníka“. Tak jsem prožil první *ejaculatio praecox*. Tím všechno skončilo. Prezervativ byl odhozen do kýblu, ona se oblékla a začala spěchat. Ve mně fakt a průběh první soulože – vlastně jen pokusu o soulož – vězel v mysli jako trn v těle a zafixoval se v komplex méněcennosti, v utkvělé představě, žež mne dlouho pak provázela životem. Měl jsem hrůzu z onoho *předčasného výronu semene*, které se vždy neodvratně dostavovalo. Na dlouhou dobu mne to mělo poznamenat.

Po vyličení toho, jak jsem se ve vší trapnosti poprvé „pomiloval“, musím se zmínit i o tom, co bylo tak typické a charakteristické pro jalovou dobu toho pubertálního věku, kdy masturbace má člověka ve svých spárech a nahrazuje mu plnohodnotný sexuální život. Masturbace byla totiž neodmyslitel-

nou součástí našeho klukovského života. Nevím, jaký by mělo smysl to zapírat.

Onanovali jsme většinou nad fotografiemi žen, v tehdy dráždivých a „nestydatých“ pozicích. Božíčku, jak se doba změnila: co tehdy bylo „nestoudné“, je dnes nejslušnější běžná pozice! Tehdy stačila žena v plavkách nebo s obnaženými nohama, a už to byla „neslušná“ fotografie. To, co na nás dennodenně útočí ze všech plakátů a obyčejných fotografií v novinách, bylo tenkrát nepředstavitelně odvážné, málem pornografie. Pokrok je neúprosný a v této oblasti našel nejpříznivější půdu: směrem k nechutnosti, vulgaritě a často degutantnosti vyrazil plnou parou a dosáhl úctyhodných met. Pomalu nemá už mezí ani hranic a to, co má být krásným, vzrušujícím a intimním individuálním zážitkem, je záplava nevkusu a falešně pojaté „odvahy“.

Když jsme tak masturbovali nad fotografiemi (většinou filmových hvězd), zjistil jsem, že po čase, aby dráždivost neklesla, je nutné vyměnit i fotografie. A tak mne napadlo, že i v životě to s tou sexuální věrností jednomu a témuž sexuálnímu objektu nebude asi tak strašné a že to nelze brát příliš dogmaticky.

ZÁSADY A PRAVDY

Není možné líčit mládí a přitom pominout školu, to hrůzyplné strašidlo, tu obludu. Nenáviděl jsem školu. Tady mi brali osobní svobodu a vnucovali to, co mladý člověk – mylně a pošetile – nesnáší, totiž poslušnost a úctu k autoritám. Naslouchal jsem

učitelům, a vlastně je nenáviděl, ba dokonce jsem jimi pohrdal. Jistěže ne všemi, byli i takoví, které jsem upřímně ctil a kteří mi imponovali. Ale bylo jich málo. Většinu jsem naslouchal, ale v duchu tiše vzdoroval. Byl jsem neoriginální a tuctově typický mladý „buřič“ se vši hloupostí a nectnostmi toho věku. Směšný a nepůvodní insurgent – ale takových nás bylo mnoho, každý po svém, podle své úrovně a inteligence. Zcestnost i zase jasnozřivost mého myšlení se výrazně počala projevovat právě ve škole. Nemaje rád školu ani profesory, žil jsem v skryté opozici. V duchu jsem bojoval a polemizoval s profesory. Když některý přednášel, pozoroval jsem ho superkriticky, díval se mu třeba na oblečení a myslel jsem si: Tak vidíš, mudrci, tolik toho víš, a tady jsi učitel za pár šestáků! Například v hodině zeměpisu, když profesor vykládal, kde leží Dardanely, říkal jsem si: Je to všechno nesmysl a ztráta času. Buď na tom jednou budu špatně, budu mít existenční problémy, a tak mi věru nastanou jiné starosti, než kde leží Dardanely. Nebo to někam dotáhnu, a pak vždycky budu moci stáhnout okénko u svého přepychového automobilu a zeptat se prvního kolemjdoucího: „Prosím vás, kde leží Dardanely?“ A on jistě ochotně a zdvořile odpoví: „To musíte jet rovně, pak vlevo, zase doprava a hned za rohem jsou Dardanely.“

Mnohé moudrosti, zásady a poznatky, které se nám snažili ve škole vštípit pro další život, jsem podroboval neúprosné kritice. Třeba moralita nesobeckosti: *Člověk má žít pro druhé*. Dobrá, říkal jsem si, ale co budou dělat ti první? A když dojdeme na konec

řady, ten poslední zůstane na holičkách? Nebo výklady o tom, že člověk má mít neúprosné, železné zásady. Tento omyl jsem brzy prokouknul. Zásada je strnulý princip, nutící ke stejnoměrnému defektu všude tam, kde je třeba řešit jednotlivě a odlišně. Zásadou jako jedním vrhem v kuželných porazíte deset odlišných případů. Zásada jest jakési zdobně náboženství, dokonce je to náboženství proměněné v drobné. Jsou to berličky, jsou to chůdy. Kde žijoucí a silná povaha jedná vždy podle chvíle a okolností, po příkazu své zákonité bytosti, tam slaboch má zásady. Jaká to úleva pro samostatné myšlení! A naopak, kdo má vlastní charakter, nepotřebuje zásady, překážely by mu. Zásadovost je pomůcka, jest to prkýnko, držící ve správné poloze ruku, vyztužuje, co je bez kosti.

A přece si teď najednou budu zdánlivě odporovat. Ve svém starém věku učinil jsem nevývratný a oslňující objev. Věřte či nevěřte, ale je tomu tak: všechno, čemu jsme se kdysi v mládí z nerozumů vysmívali, čím jsme pohrdali, co nám připadalo mrtvé, strnulé a konzervativní, stařecké a neodvážné, vše, co znělo našim uším jako omšelá melodie starého kolovrátku, kterou už nikdo neposlouchá, to všechno... byly pravdy.

Je totiž opravdu lepší být poctivý než nepoctivý, je opravdu lepší mluvit pravdu než lhát, je opravdu lepší usilovat o to vidět věcem pod kůži, je opravdu lepší milovat než nenávidět, být sebekritický než nafoukaný, vědět, že obdarovaným je dárcem, a ne

naopak, být velkorysý, a ne malicherný... Dlouho bych mohl pokračovat, co všechno člověk musí zažít, protrpět a procítit, poznat na vlastní kůži, aby se pokorně a s pýchou objevitele vrátil k základním myšlenkám, jež od mládí slyšel, přijímaje je většinou s odporem a pohrdáním! Jaký ideál je ve slovech Shakespearových i pro toho, kdo o Shakespearovi nemá ani ponětí! Napsal ten velký básník: „... žil ušlechtilé z dobrých živlů složen tak, že sama příroda by mohla povstati a říci všemu světu: ano, to je muž!“ Co více dělá chlapa, co více ho zdobí než svaly a bicepsy, vždyť mužnost není věc pohlaví, ale duševních a mentálních kvalit. Pak muž budí úctu, aniž musí co dělat, pak získává respekt a autoritu. A Francouzi řeknou s obdivem „A tout seigneur tout honneur!“ Velkému pánu všechna čest.

OPERA, V+W, TOM SHARK

Žil jsem v Praze, která představovala vlastně celý můj svět, a v mých klukovských letech tu byla divadelní paleta pestrá a pro mne znamenala vizitku toho, že je to velkoměsto. Divadlo se skvělo v mnoha podobách, úrovních a formách: bulvární scény, operety, divadlo pro mládež, Spejbl a Hurvínek, dvě divadla patřící úspěšným komikům (Vlasta Burian, Jára Kohout), až po oficiální scénu Národního divadla, kamenného z nejkamennějších, hrajícího ve dvou budovách. Ale ani tohle divadlo, kamenné a oficiózní, nebylo sterilní konzervou. Děly se tu mnohé pozoruhodné věci, experimentovalo se; za všechny stačí jmenovat éru

Hilarovu. Ač jsem ctil, obdivoval a miloval mnohé z činoherních herců, hlavní mojí láskou byla opera. Stojí za povšimnutí, jak se stalo, že jsem si nadlouho zachoval nepoškozený a nenarušený obdiv k opeře. Nevím už, kdo řekl, že opera je spojení vznešeného se směšným. Ve století, kdy existuje film a televize, a tudíž vládne neúprosný realismus, operní stylizace se zřetelem na hudbu a zpěv dostávala na frak a byla pohodlným předmětem výsměchu. Toho všeho jsem byl ušetřen vlastně díky sociálním příčinám: otcova šetrnost, vybíjející se hlavně na mně, nedovolila, abych chodil jinam než k stání za tři koruny na druhou galerii. Z té ohromné výšky a dálky jsem viděl jen celkovou skrumáž. Působila majestátně, k tomu zněla hudba, a já si pod stropem divadla připadal, že sahám po nebesích. Komičnost opery spočívá v detailech. Ty mně však nebylo dopřáno z galerie spatřit, a tak opera neztratila v mých očích nic ze své důstojnosti.

My jsme tenkrát žili ve dvou světech. Lépe řečeno – v jednom jsme žili a o druhém jsme věděli. Ten první byl všední, reálný, obyčejný svět. Domov, rodiče, škola, řeči o těžkosti života a všechno kolem nás. Ale pak tu byl ještě svět umění, hudby, divadla, filmu. A tenhle druhý svět měl na mne magické účinky, přičemž návrat do obyčejného světa byl krutý a nepřátelský.

Opera a hudba na mne působily jako alkohol: opojně rozněcující fantazii a působící fyzickou rozkoš. Kino přinášelo pohádky a iluze: ať to byla romantika milostných příběhů, v nichž Gary Cooper miloval Jean Arthurovou, a měli s tím potíže, nebo

jsem spatřil svůj ideál ženy, vampa Jean Harlowovou. Pokaždé jsme vyšli z kina zcela omámeni. Skvělé byly i americké veselohry – Laurel a Hardy nebo Harold Lloyd, i když ten už méně. A nad všemi panoval jeden bůh: Charlie Chaplin.

V biografech bylo možné se rozcítlivět nad osudy chudých dívek, které ku štěstí přišly, v divadlech čekala právě tak „Veselá vdova“ jako třeba drama s uměleckými ambicemi, v nočních podnicích zářily kabarety, Václavské náměstí svítilo večer desítkami reklam; snový svět – sladký, svůdný, zrádný – dovedl klukovi pěkně zamotat hlavu. A pak přišlo něco, co možno označit jako událost. V té řadě mnoha divadelních forem se vytvořila podivuhodnost: Osvobozené, pak Spoutané a opět Osvobozené divadlo Voskovce a Wericha. Ti dva, když jsem na ně narazil, znamenali předěl v mém zmateném a chtivém mladém životě. Voskovec, Werich a Jaroslav Ježek, aniž se sebeméně domluvili s Charlie Chaplinem, sehráli v mém životě dost slušnou roli. Když jsem poprvé viděl V + W v „Baladě z hadrů“, dostal jsem málem horečku. Ovšemže jsem všemu nerozuměl, hlavně politickým narážkám, ale vycítil jsem hned a okamžitě, že mám před sebou dvě velké osobnosti, které mne čímsi fascinují. Přidáme-li k tomu nádhernou Ježkovu hudbu, bylo moje zajetí dokonáno. V Osvobozeném divadle jsem si kupoval lístky k stání na balkoně a po představení jsem chodil k zadnímu vchodu, abych viděl své miláčky a prosil je o podpisy. Měl jsem každého z nich podepsaného mnohokrát. Někteří mne už znali, ale to nevadilo ani jim,

ani mně. Může se to pojmout jako beztvářost, ale také obráceně – jako šíře mé povahy: co všechno se do mne vešlo! Na tyhle rozkoše, které mi dávaly jediný smysl života, byly však zapotřebí peníze. Je hluboký omyl myslet si, že mladý kluk je nepotřebuje. Naopak – nikdo nepotřebuje tolik peněz jako mladý kluk. I když nejde samozřejmě o velké sumy. Můj otec byl však dosti šetrný. Uměl sice rozhazovat a být až marnotratný, pokud se jeho zálib týkalo, ale na matku a na mne uplatňoval filozofii šetření, o které často rozvláčně pěl přímo ódy. Já ale potřeboval peníze na detektivky (jednu dobu jsem vášnivě četl Toma Sharka, sešit stál korunu padesát), na divadlo, biograf a sem tam na humrový chlebiček v bufetu Rokoka. Otec mi však s gestem vezíra dával na týden maximálně pět korun. To byly drobtý a nestačily ani na třetinu mých potřeb! Na opery do Národního divadla jsem chodil dvakrát i třikrát týdně; byla to slavná éra Ostrčilova s vynikajícími pěvci. A kromě toho ty biografy! Pravidelně se chodilo do „Cinemy“ Vlasty Buriana, potom do „Besedy“ Ve Smečkách a ještě všude tam, kde právě hráli lákavý film.

Nouze prý naučila Dalibora housti. To je pravda jako máloco. Tak jsem kradl tátovi peníze z jeho portmonky, ale vždycky tak, aby to nepoznal. Pořád to však nestačilo. Tíseň prospívá důvtipu a vynalézavosti. Málo platné, „*nuzota z lidí lotry činí a vlky z lesů žene hlad*“ zpívali V + W. Táta byl filatelista a měl slušnou sbírku. Neměl však na tu svou vášeň čas, hlavně ne v sezoně, to jest od podzimu přes zimu až do jara. Se známkami se pipal vždy

v létě, kdy bylo méně práce. Nápad tu byl hned: kradl jsem mu známky a můj kamarád Robert Epstein mu je chodil prodávat. Věděli jsme, že to jednou musí prasknout, jenže tak daleko jsme lehkomyšlně neuvažovali. Tohle mistrovské dílo přelstění rodiče se dlouho dařilo. Spokojenost byla na všech stranách. Táta měl radost, že má další exemplář známek, já měl peníze a Epstein si vysloužil od táty pochvalu, jaký je hodný chlapec. Konec a následky tohoto roztomilého podvodu, který táta jednoho dne odhalil, teď přeskočím. Vylíčím je, až jednou budu psát nějaký horor...

Vzhledem k tomu, že se ze mne nakonec stal herec, čtenář by chtěl asi slyšet aspoň zmínku o tom, že talent se tu už tenkrát projevoval. Talent i tužby být hercem. Lituji, ale nemám-li lhát, musím říci, že nic takového nebylo. Když rodičům přišla návštěva, vlezl jsem si pod stůl a hrál – Kozinu a Lomikara. Tenkrát běžel český film režiséra Innemana „Psohlavci“, v němž Lamingena ztělesnil Theodor Pištěk a Kozinu Bedřich Karen. Já byl však uhranut Lomikarem. Ošklivý rys povahy: jsem kluk a všechny moje sympatie patří Svobodnému pánu Lamingenovi z Albenreuthu. To je u kluka neobvyklé gusto! Lomikar mne dopaloval, proč se s tou chamradí tak maže? Já bych s nimi jinak zatočil, říkal jsem si. Jen být takovým Lamingenem!

Divadlo, hudba a holky – to je dost zájmů, aby už nezbylo mnoho času na jiné věci. Prospěch ve škole byl stále horší a táta

zuřil. Měl se mnou velké plány. I když dost jednoduché: chtěl, abych byl bohatý obchodník. To sice nebyl nejhorší nápad, žel u mne neuskutečnitelný. Když jsem viděl otce, jak obskakuje zákaznice, věděl jsem, že nikdy kožešníkem nebudu. Otázka, čím budu nebo čím bych toužil být, byla stále aktuálnější, ale zůstávala bez odpovědi. Ničím jsem netoužil být, chtěl jsem hlavně *být*. Ocitnuv se však ve věku, kdy už by se nějaké touhy v tomto směru měly projevovat...

Byl by hřích přeskočit údobí něžně legrační, kdy jsem byl v přechodném věku: už ne čirá puberta, ale ještě nic vyššího. Měl jsem dva přátele až na kůži – Františka Červinku a Petra Schulhoffa. S Červinkou jsme byli znepokojováni nočním životem Prahy. Tolikrát jsme slyšeli – *bahno velkoměsta*. Mohlo nás v tom věku něco více lákat a vábit než právě ono *bahno*? Ctnost neměla tolik půvabů. Proto jsme si jednoho dne s Červinkou řekli, že půjdeme chytit život za pačesy. Zamířili jsme do Kosího hnízda, což byl dost vykřičený podnik, s kapelou, nízkým vstupným, vonící hříchem. Našli jsme si stůl, objednali si nejlacinější víno a kolem sebe vysílali démonické pohledy, snažíce se vypadat hodně zkaženě. Pak se podařilo přilákat dvě dívky, jež si k nám přisedly. Večer tedy začínal slibně. Ale Červinka všechno zkažil. Najednou vyslovil jméno Vladislava Vančury, a už nás nikdo nezadržel, zkáza se rozjela. Začali jsme se přít o Vančuru a dvě dívky seděly jako na žhavém uhlí, majíce dojem, že sedí s dvěma velmi nudnými blázny. Po chvíli řekly, že musí na toaletu, zvedly

se a už se nevrátily. My pokračovali v debatě stále vášnivější, dívky nepostrádající, a přeli jsme se ještě cestou domů. Přišli jsme k ránu a rodiče byli přesvědčeni, že jsme se vrátili prolezlí všemi kanály a bahnem velkoměsta.

RADOST VÝRAZEM STATEČNOSTI

Společenský život byl rušný, někdy v něčem i honosný, určitým vrstvám se vábivě lesknul, jiné provokativně dráždil. I na zběžný pohled dával zřetelně vystupovat ostře se rýsujícím třídním rozdílem. V té době těžko mohla pravice mávat rukou nad hesly třídního boje: bylo možno jen soudit, jaké kdo zaujal stanovisko k tomuto neúprosnému sociálnímu faktu. Vytvářelo se nejpříznivější podhoubí socialistickým myšlenkám a hnutím. Krajní levice v komunistické straně, dávno už v hloubi duše bolševická, utěšeně zrála jako hrušky na slunci. Kdy odhalí své pravé pudy, kdy odloží svou masku, bylo jen otázkou času. Ten okamžik přišel dost záhy. Celkově to byla ideální doba pro smrtelně vážně míněné socialistické snahy i pro stejně důkladnou demagogii. Obojí si přišlo na své. Faktem zůstává, že uprostřed vším tím zmatkem a neklidem rozbouřené Evropy předvedla první republika demokracii, přes četné kletby zprava i zleva, vcelku nepošramocenu a neporušenu. Pro kulturní svět, umělce i vědce měly levé tendence magnetickou přitažlivost. Skoro všechna takzvaně pokroková a umělecky formálně průbojná jména se hlásila pod levé prapory. Nejinak bylo tomu s poezií a literatu-

rou. České divadlo mělo vždycky vysokou úroveň. Nebylo jen hodnotou uměleckou, bylo spolutvůrcem a průvodcem národního osudu. Jsou historici, kteří přisuzují divadlu čest mohutné síly národního probuzenectví, a mnohé nasvědčuje tomu, že právem. Dokonce snad mělo hodnotu především morální.

Ve „Švejkovi“ je proslulá věta: „... *naši drahou vlast vovínoujou nějaký mraky*.“ Nad vlastí opravdu začínalo být zachmuřeno. Politika, jak už Bismarck říkal, se o nás velmi starala. Rozměklá a úpadková Francie, nevypočitatelný Albion, za dveřmi po zuby ozbrojený soused bez sentimentality, problém sudetských Němců jako záludná skulina, odkud proudil studený vzduch nacismu. Nad republikou bylo zatažené nebe. A přece nálada v národě byla skvělá, nikoliv bezstarostná. Ani stín poraženectví, strachu, zbabělosti, takže nevím, byl-li od té doby český národ v tak mužné formě. V mé paměti je uchován jako na filmovém pásu večer v Osvobozeném divadle: z jeviště najednou zaznělo zvolání „*Pomozte bránit demokracii!*“ Divadlo narvané mladými, starými, studenty, měšťáky, elektrizující napětí ve vzduchu: nelze nepoužít komunistického slovníku – bojovná neorganizovaná fronta, divadlo jako národní tribuna, divadlo jako silný zážitek. Závěrečnou píseň zpívalo s Voskovcem a Werichem celé divadlo. A přece jsme všichni byli jati jakousi předvídavou úzkostí. Ale vyslovenou nestoudnou zradu neočekával nikdo, s výjimkou snad těch, kteří si ji v duchu přáli, připraveni ohřát si svou vlastní nechutnou polívčičku. Šedivý příkrov smutku snášel

se pomalu, ale nezadržitelně na naše bedra a nebylo možno to nevidět. Neštěstí – nehmatatelné a neuchopitelné – bylo už ve vzduchu. Přípravovaly se mnichovské dny, to děsivé „o nás bez nás“. Radost už začínala být výrazem statečnosti.

NAPOSLEDY S MAMINKOU

Okupace probíhala německy, to jest spořádaně. Národ, který se stane kořistí uzurpátora nemajícího žádných zábran, takový národ, je-li to zdravý organismus, nutně musí ze svého středu vydat dva typy – jednoho Emila Háchu a jednoho Fučíka. Má-li přežít. Oba jsou v pravém smyslu hrdiny, ale onen druhý představuje hrdinství efektnější a také vděčnější. Pracovat v podzemí, v ilegality, každou vteřinu riskovat krk, je trpké víno, ale je to víno jakýmsi strašlivým způsobem opojné. Jde o sebezprožitky hrdinství. Teče často krev, ale neteče hanba. Role, do níž byl obsazen Emil Hácha, byla truchlivější. Zdědil národ ve stavu katastrofy a stával se jejím symbolem. Znovu vidíme, jak vágní je slovo realismus. Je mnoho realismů: byl realista Hácha a byl realista Fučík. Který z těch dvou realismů byl více hoden obdivu? Hácha přece musel vědět, že jeho jméno bude navždycky znakem hanby, že se nikdy nenajde tak statečný člověk, aby pro něj našel slůvko uznání, když už ne obdivu, že navždycky bude znakem národního ponížení, otroctví, podlosti.

Líčit tu dobu nemá smysl. Učinili to mnozí jiní a důkladně, někteří dokonale. Maminka už nosila židovskou hvězdu a čeka-

lo se jen, kdy přijde předvolání do transportu, to jest na cestu k pravděpodobné smrti. Když někdo zazvonil u dveří, ztuhli jsme. Koloval tenkrát takový vtip, krutý a dokonalý, skvěle vystihující tehdejší živoření. Židovská rodina sedí u večeře, náhle zazní zvonek u dveří. Paní jde otevřít, za dveřmi dva muži v kožených kabátech. „*Geheime Staatspolizei*“, řeknou. Paní si úlevně oddechne: „*Gott sei Dank! My už se báli, že jdou od Židovské obce.*“ Nacistická krutost byla chladnokrevně rafinovaná a dovedla potrápit: předvolání k cestě do koncentráku nenosili Němci, nýbrž zaměstnanci Židovské náboženské obce.

Na chvíli zdánlivě odbočím...

Měl jsem dva strýce. Dva tak odlišné, ba protichůdné typy by se musely dlouho hledat. První, matčin bratr, pomenší, s neupraveným knírem a holohlavý, byl to, čemu se říká „dobrák“ – laskavý, vůči mně štedrý při vši své bídě, opak hrdinského zjevu a imponující mužnosti. Často k nám chodil, ale vyhýbal se jakékoli zmínce o politice a válečné situaci. Přeslechl ji a udělal kašpárka nebo napodobil sousedku, ze které jsme si vždycky dělali legraci. To, jak se tvrdošíjně vyhýbal debatám o politické situaci, působilo skoro divně. Dnes vím, že viděl vše neobvykle realisticky, nepříznivé zprávy říkat nechtěl a příznivé nemohl. Situace byla zlověstná. Wehrmacht dlouho slavil triumfální úspěchy. Strejda Karel působil jako člověk, který nechápe, co se děje. Se svým posmutnělým úsměvem, v čisté, i když roztřepené košili, nikdy nepřišel s prázdnou. Mnoho možností neměl,

potraviny už byly na lístky, ale zpravidla pokaždé přinesl obložený chlebiček, a to byla veliká pochoutka. Když padla zmínka o předvolání do transportu, které ho neúprosně čekalo, nehnul ani brvou a zdálo se, že neslyší. Osud už beztak krutý mu však bestiálně nadělal něco navíc. Po atentátu na Heydricha byly okamžitě vypraveny tři trestné transporty do lágrů. Odjížděl jedním z nich... Vlak však nedojel s živými, většina transportovaných byla postřílena nebo zamordována cestou. V lágru vyhazovali z vagonů už jenom mrtvolky. Na konci války vyšlo najevo, že strýc Karel pracoval v ilegalitě, byl zapojen do velmi agilní a statečné podzemní buňky. Tento tichý, zdánlivě pasivní a komický, statečný člověk.

Druhý strýc byl nesrovnatelně atraktivnější a hlučnější typ. Měl dvě lásky, bez nichž nedovedl žít: Pánaboha a kořalku. Byl mocně puzen kázat. Mně přednášel o dobrotě boží, o tom, že oko Pána našeho bedlivě nás sleduje, že musím dělat dobré skutky, potlačit všechno zvířecí přírodní sobectví, mít jedinou nepřetržitou touhu obětovat se druhým. Ptal se, zda se denně modlím, protože Bůh všechno zaznamenává. Poslouchal jsem ho a ani nemukl, ač v hlavě se zapojil mozek na nejvyšší obrátky a vířily mi tam desítky námitek a odpovědí. Většinou a po mém soudu trefných a břitkých, ale nesměly z úst ven. Věděl jsem, že strýc by pro pořádný pohlavek nešel příliš daleko. Je nutné být dobrý, šířit dobro, vnukat dobro druhým. Potlačit sebe, nemyslet na sebe, žít pro druhé. V mé klukovské hlavičce jeho řeči

vykřesaly ostré a rozumové námitky, cit zůstal zcela nedotčen. Na to všechno mne nenalákáš, říkal jsem si vzdorně a se vzrůstajícím vztekem. I kdybych byl dobrota sama, srdce krvácející pro druhé, v nejlepším případě bych byl už jenom druhý. První místo jednou provždy patří Ježíši Kristu, jen druhý už bych mohl býti, jen druhý, strýčku! Jeho morality oscilující mezi odměnou a trestem byly vlastně z gruntu nemorální; podobal se jakémusi metafyzickému účetnímu. Když se vypřednášel (možná, že to byl jeho druh modlitby), měl vyprahlo v ústech a vždycky se zeptal, nemáme-li aspoň kapku něčeho ostrého. My neměli, a tak se rychle odporoučel a neochvějně mířil za nějakou kapkou. Kázal mi vždycky střízlivý, a mně se nikdy nepodařilo odhalit jeho *kauzální nexus*. Patrně však jeho halasná, útočná obhajoba boží představovala úplatek za následující hřích pijana. Trochu mi zprotivil nábožnost i alkohol. Ne však navždycky.

Jednoho dne zazněl zvonek u našich dveří a my sebou opět trhli. Mohl to být zákazník nebo návštěva, ale byla tu i jiná možnost. Černá hrozba, která s námi bydlila a žila nepřetržitě ve dne i v noci. Plod strachu budící strach. Tentokrát opravdu nezvonil zákazník, ani návštěva: za dveřmi stál ošuměle oblečený starší muž s obálkou v ruce. Přinesl pro maminku předvolání do transportu... Lhůta k nastoupení byla třetí den ode dne doručení.

V následujících řádcích se nebudu o svém otci zmiňovat zrovna nejlépe, i když zároveň nechci o něm psát špatně. Mám však snad lhát anebo mlčet? To se mi rovněž nechce. Takže směle do

toho: můj otec, aby nepřišel o svou kožešnickou živnost, se dal za protektorátu s mou matkou, nosící Davidovu hvězdu, rozvést... Tím nad ní de facto vynesl ortel. Kdyby totiž nebyli rodiče rozvedeni, maminka by se neocitla v Osvětimi, ale zůstala by patrně v Terezíně. Tam, kde byly též moje sestřenice a kde bylo možné válku přežít.

Den, kdy jsem maminku viděl v životě naposledy, mám pořád na sítnici oka. Rozloučení bylo v tom nejhroznějším slova smyslu nejpodivnější a nejsmutnější rozloučením, jaké si možno představit. Nikdo nepromluvil. Vidím maminku, jak se naposledy rozhlédla po bytě a pak chvíli stála proti otci a mně. Nikdo neřekl ani slovo. Ani ona, ani táta, ani já...

Na otcově mrtvé, prázdné tváři, na ustrnulých očích, jsem viděl, že je v křeči, že se drží a brání dojetí. Zcela instinktivně – nebyl to příkaz rozumu – jednal správně. Jinak by matku jen ještě více mučil. Já jsem cítil šimrání v nose a stažené hrdlo, ale také jsem věděl, že se musím ovládnout. Bylo to nad mé síly. Abych si ulehčil, postavil jsem se za maminku. Poprvé a naposledy v životě jsem viděl plakat lidská záda. Těch několik minut ticha bylo nekonečných.

Šel jsem maminku doprovodit. Obsílka svolávala „vyvolené“ do areálu u Veletržního paláce. Když jsme vyšli před dům, kde kdo zmizel. Hokynář odnaproti, u něhož matka léta nakupovala a který jí ponížene, více než jí bylo milo, říkal: „... *jak si račte, milostivá paní*“, zapadl do hlubin svého krámku, uzenář a řez-

ník se kamsi zdejchli, hostinský zmizel. Nikdo nechtěl nic vidět, být svědkem, ani pozdravit, ani pokynout, třeba jen pohledem, zcela neznatelně. Kdoví, třeba měli příliš jemné a citlivé české nervy. Nastoupili jsme do posledního vagonu tramvaje – pouze v něm směli Židé cestovat – a dojeli k Veletržnímu paláci. Vzpomínám si, jak jsem necítil vůbec nic, jako v omámení. Maminka mlčela a mně třestila hlava. Beze slova jsme se políbili a já se díval na matčinu vzdalující se postavu s batohem, jak pomalu, podobna stínu, kráčí do širokých vrat, aby splynula s ostatními stíny. Neboť tady byla sběrna odsouzených...

PROTEKTORÁTNÍ MRAK

Ve světě se děly neuvěřitelné věci, ale to nic nebylo proti tomu, co se děje v jedné klukovské palici. Poslušnost a určitá (samozřejmě) omezení rodinného života se mi jevily jako zmenšenina toho velikého, obludného vězení protektorátního života, v němž jsem žil. Otec sice byl takový menší tyránek s lehce despotickými sklony a byl takzvaně „přísný“, ale míru to nepřekračovalo. Pro mne představovala otcem vyžadovaná kázeň takový miniaturní „protektorát“. On si přál, byl to jeho sen, abych byl jednou kožešníkem. S trochou nadsázky se dá říci, že mne viděl jako úspěšného a velmi bohatého kožešinového magnáta. To by se jaksí dalo bez odporu akceptovat – ale proboha ne za tu cenu, že budu kožešník, a dokonce obchodník! Tyhle profese mi byly z duše protivné, ba co víc – hnusily se mi. Musím se ale přiznat

k tomu nejhoršímu: já vůbec neměl žádnou představu ani touhu, byť sebenerozumnější, čím bych chtěl být. Já jsem jen *byl*, ležel jsem v knížkách a poslouchal hudbu. Otázka, která se tak často klade mladým lidem: „Čímpak bys chtěl být?“, mne přiváděla do totálních rozpaků – já nevěděl. Já vlastně nechťel ničím být. Líbilo se mi třeba a imponovalo mi povolání dirigenta (mít frak, taktovku a orchestr, který poslouchá jako hodiny) už pro tu hudbu, ale obávám se, že hlavně pro tu zřejmou superioritu. Miloval jsem divadlo, chodil nadále na opery, vlastně jenom na opery, ale nikdy ani na vteřinu jsem nezatoužil být například hercem. Ani v nejmenším. Lehkomyšlně – bude to znít jako rouhání, které si loudí o pár facek – a do značné míry bezstarostně jsem žil jako sybarita, hédonik, požitkář, na vlnách mnoha rozkoší – i když ušlechtilých. V dušičce a ve všech smyslech se však už rodily a klubaly impulzy a touhy zcela neušlechtilé. Smutek a bolest po mamince tu byla, ale má mladá přirozenost to dokázala překonat. Mládí je totiž nepřemožitelné, dovede mnohé „hodit za hlavu“, lačnost po životě je příliš silná, naprosto egocentrická. Je to tak dobře, je to v harmonii se samou podstatou života. S mým přítelem Jindřichem Hilgerem – o němž musím ještě leccos říci – jsme žili hudbou, strašně vážně (dnes to vidím komicky) jsme debatovali a četli knihy, jimž jsme zcela nemohli rozumět. Ale nemyslím si, že to bylo na závalu. Naopak, bylo to velmi blahodárné. Dostali jsme se k německé filozofii, k Schopenhauerovi, Nietzschemu a k milovanému Goetheovi.

Uprostřed válečné hrůzy jsme si chodili po světě a v hlavě měli jen hudbu, divadlo a holky – což je mi důkazem, že jsme chválabohu byli normální a zdraví. Ale černý a neúprosný mrak nad mým nebem přece jenom byl: pracovní trestný lágr v intenci nacistické „Rassenpolitik“. Bylo jen otázkou času, kdy budu internován, zda zítra, pozítří, za měsíc, nebo... Mnoho možností už nezbývalo, norimberské zákony fungovaly se spolehlivou přesností.

O mamince nepadlo doma ani slovo. Mělo to své dobré důvody: otcovo špatné svědomí, můj podvědomý pud sebezáchovy, mé mládí a lehkomyšlnost jako sebeobranu. Otec ani já jsme se nechtěli mučit, dobře však vědouce, že by bylo velmi snadné se umučit. O mamince se zkrátka nemluvilo. Věděl jsem, že otec podniká různé kroky, pokud to jeho možnosti dovolovaly, aby zjistil něco o mamčině osudu. Rodiče mého přítele Hilgera by snad byli měli jakési, třeba i relativně malé možnosti získat nějaké informace, jenomže jejich situace byla komplikovaná. Abych to vysvětlil a abych mohl vůbec pokračovat, musím se zastavit u postavy Jindřicha Hilgera, mého úhlavního protektorátního přítele, s nímž, a také díky jemuž, jsem prožil nádherné chvíle; pokud v oněch časech nacistického velekoncentráku se nádherné chvíle daly prožít.

Není vůbec od věci, začnu-li příběhem Jindřichovy matky.

Po skončení první světové války přijela do Prahy malá a velmi životaschopná Slovenka. V kavárně při kávě jí padl zrak na inze-

rát, a tak se jí podařilo sehnat místo vychovatelky dětí v rodině pana generálního ředitele bankovního domu Petschek, Roberta Estina. Jmenoval se sice Robert Epstein, ale příjmení si zkrátil na Estin. To se mu dalo prominout. Horší však bylo, že šlo o židovskou rodinu, a Helena Háwová, slovenská dívka ovládající angličtinu i němčinu a mající učit Estinovy potomky češtinu, byla zanícená antisemitka. Leč to v případě, jako byl tento, nemohlo hrát roli ani u sebepoctivějšího antisemity. Uhlobaroni jsou přece uhlobaroni, nenávisť k židovskému národu se nesmí stát přítěží; to by byl opravdu hodně pitomý antisemitismus. Slečna Helena u Estinových obstála, a dokonce ji měli svým způsobem – a způsoby uhlobaronů nemusí být nejhorší – opravdu rádi. To se projevilo, když od nich po několika letech odcházela: dostala totiž vkladní knížku na dvacet tisíc korun a nádherně zařízený pětipokojový byt v Krakovské ulici. Tedy za rohem, kde jsme bydleli. A tady podnikavá slečna Helena udělala jedinou možnou věc: zřídila si školu řečí, soukromou jazykovku, drahou a snobskou, pro lepší lidi, jak tomu ona rozuměla. Další běh událostí je už docela banální: měla vážnou známost, vdala se a pan manžel byl rovněž plnokrevný antisemita, takže jejich srdce bila v jednom rytmu. Jmenoval se Jindřich Hilger a měl podnikatelského ducha, jakým se vyznačují razantní burziáni. Slova pořádek a tvrdost mu naprosto splývala. Patřil k nadšeným stoupencům Stříbrného Národní ligy, předsíně to již neskrývaného fašismu. Byl to svým způsobem šťastný člověk: celý svět, ba co víc, celý

vesmír viděl sice dosti zjednodušeně, ale spořádaně, i myšlenky pěkně v zákrytu a v pozoru.

Nu a pak se Hilgerovým narodil chlapeček, dostal rovněž jméno Jindřich, chodil do školy, stal se mým kamarádem, a neštěstí pro rodinu bylo hotovo. Chodil jsem k nim, hráli jsme šachy a mysleli hlavně na ženské. Jindrovi rodiče pochopitelně neviděli rádi, že jejich syn kamarádí právě se mnou, ale neda-lo se s tím hnout. Dokonce čím více mu mne rozmlouvali, tím více Jindřich ke mně lnul. Poslouchali jsme spolu Beethovena, Wagnera, chodili do „bijáků“, ale přitom jsme o nic z toho, co patří k pubertě, nebyli ošizeni. Láska k hudbě mající až fanatické rysy a láska ke knížkám nemohly ani v nejmenším zabránit pubertálním spádům, neřestem a zlovykům. Některé povahové vlastnosti jsme s Jindrou měli společné: byli jsme náramní mudrlanti, debatovat pro nás bylo rozkoší a potřebou. Na jedné straně platonský idealismus, na druhé nejobyčejnějším způsobem rozprostřená puberta.

Nevím, jaký je podíl hormonů na vlastnostech puberty, ale asi bude dost veliký. V té době vidí člověk všechno po svém. Shakespeara čte po svém, Freuda čte po svém – ale nikdy výklad nesměruje proti vlastním choutkám a zájmům. Četli jsme Freuda, domnívající se, že mu rozumíme – vždyť to bylo tak jednoduché a obhajovalo to většinu našich pocitů, rovněž velmi jednoduchých. Jindra už měl dívku, já nic. Chodili jsme tedy ve třech, do divadla, do kina, na koncerty a já mu záviděl. Po nějaké době se

rozešli, ale zanedlouho měl další dívku – a já zase nic... Při vši naléhavosti sexuální potřeby jsme s naprostou vážností hovořili o lásce – to bylo z románů a především z filmu. Láska byla něco ideálního a stavěli jsme ji velmi vysoko. Projektovali jsme se do hrdinů filmových příběhů, které jsme viděli, a prožívali jsme jejich filmové lásky s nimi. Byla to nepřehledná řada žen, s nimiž jsme měli ty nejdůvěrnější vztahy. Mnoho nádherných věcí jsme prožívali ve své představivosti.

Nade mnou však pořád visel „mrak“ lágru a strašil, i když jsem vyvinul nejvyšší úsilí, abych na něj nemyslel. Pak přišly hrůzostrašné sny a mně bylo jasné, že tenhle fakt se nedá žádným úsilím zlikvidovat. Erotické sny, neodmyslitelně patřící k pubertě, byly vystřídány sny hrůzyplnými. Říká se „byl zpocený hrůzou“, což vypadá jako otřelý literární žvást a fráze, ale pozor, to existuje! Vzpomínám si, že jsem se opravdu několikrát probudil zpocený děsem. Neměl jsem a ani jsem nemohl mít přesnou a konkrétní představu o tom, co mne v lágru čeká. Měl jsem prostě strach a strašně jsem toužil ho nemít, neboť – a to vím až dnes – nejstrašnější ze všeho, co budí strach, je strach sám. Ale nebylo úniku, nebylo záchrany, vše vypadalo beznadějně. Wehrmacht slavil úspěch za úspěchem a nebylo možné nemyslet na válečnou situaci, když všechno, naprosto všechno, od nejmenšího po největší, s tím souviselo.

Paní Helena Háwová-Hilgerová se přizpůsobila; nečinilo jí to velkou námahu. Měla teď převážně nacistickou klientelu, esesmani se k ní chodili učit česky; potřebovali se aspoň trochu

v češtině vyznat, aby věděli, co si ten inferiorní národ povídá. Za této situace jsem k Hilgerovým se svou tváří nesměl. Tohle jsem pochopil, když jsem jednou čekal na Jindru před domem. Vyšel důstojník SS a vrazili jsme do sebe. Já se lekl, on málem zasalutoval a korektně řekl své „pardon“. Ano, *korektně*, to bylo jejich. Měl jsem tu *korektnost* ještě důkladněji a blíže poznat. Rodinní příslušníci z matčiny strany – maminka měla bratra a dvě sestry – byli rozprášeni, moje dvě sestřenice se ocitly v Terezíně... Tohle jsme s otcem věděli, zatímco o matce nám nebylo dlouho nic známo. Posléze jsme se dozvěděli, že zprvu byla také v Terezíně, ale šlo jen o přestupní stanici. Co bylo dál, kam ji potom odveklí, o tom jsme neměli nejmenší tuchy.

Nevím, jestli jsem se už zmínil, že představy těch, kteří nezažili nacistickou okupaci, jsou většinou zcela mylné. Buď se blíží dramatickému krváku, nebo nevyslovenému přesvědčení, že pamětníci přehánějí. Vskutku, na povrchu se vlastně nedělo nic: tramvaje jezdily, lidé chodili po ulicích, a kromě toho, že byla stále horší situace se zásobováním – pomalu nebylo už co jíst a kvetl jen černý trh – nikdo na veřejnosti ani nelomil rukama, ani neplakal. Ostatně v téže chvíli, kdy byli lidé zatýkáni a odváženi do koncentračních táborů, mučení a střílení, sluníčko svítilo, v biogramech a divadlech se hrálo. Podle čeho se tedy mělo poznat, že je válka?

Jde o základní, modelovou podobu nejhlubších omylů, jež platí o diktaturách všeho druhu. Několik let před válkou se sta-

la následující epizoda: Angličan vysokého postavení, zvědav, jak to s Německem vlastně je, rozjel se přímo do Berlína. Patrně si představoval, že se v Německu libovolně střílí a lidé jsou na ulicích věšeni. Nic takového však nespatriřil, viděl jen čisté ulice, dopravní pořádek, a snad i nějakého esesmana dávajícího přednost dámě na schodech. Proto dospěl k názoru, že většina toho, co se o hitlerismu říká, jsou hrubé pomluvy a nestydaté přehánění. Vrátil se do Anglie a hlásil, že na nenávistné pomluvy komunistů, Židů a osobně něčím postižených jednotlivců už nedá. Je to pochopitelné, smutně pochopitelné. Chci-li pravdivě poznat nějaký režim, nestačí k tomu jen výlet, pár dní jako na exkurzi, je nutné v takové zemi nějakou dobu žít.

Zdá-li se teď snad čtenáři, že mluvím o všem možném jenom ne o tom hlavním, vzhledem k tomu, že jsem se nakonec stal hercem, je to nedorozumění. Nevyprávím historii své herecké nebo divadelní dráhy, vyprávím svůj život – dá-li se něco takového vůbec vyprávět. Proto bych se měl konečně dostat k líčení oněch nádherných chvil, které jsem sliboval. Musím však začít „od Adama“...

PŘÍBĚH S KOBERCEM

Jistý dr. Hans Schneider, sekretář německého ministra zahraničí Konstantina von Neuratha a budoucího protektora v Čechách a na Moravě, byl přinucen k odjezdu z Německa do Prahy. Dr. Schneider byl totiž čistokrevný Žid, což nebyla zrovna

nejlepší kvalifikace pro místo, které zastával. A tak jednoho dne sám Joseph Goebbels, šéf říšské propagandy, zvedl telefon a upozornil pana ministra. Právil, že „*Vůdce nevidí rád tuto skutečnost*“. Ministr von Neurath tedy milého dr. Schneidera okamžitě propustil a ten v domněnku, že v Protektorátu Böhmen und Mähren pro něho a jeho staré rodiče nebude tolik horká a nebezpečná půda jako v Německu, přijel do Prahy. Někým způsobem se dostal do kontaktu s učitelkou jazyků paní Hilgerovou, ale ta ho z pochopitelných důvodů nemohla přijmout za svého žáka, a tak si vzpomněla na mne...

Jednoho krásného dne zazvonil telefon a ve sluchátku se ozval její hlas. Ptala se, jestli bych si nechtěl vydělat nějaké peníze. Věřu, hloupá to otázka. „*Ovšem, milostivá paní,*“ řekl jsem. „*Velice rád. Co prosím pro mne máte?*“ Řekla, abych přišel k nim před dům, že mi vše vysvětlí. „*Budeš učit jednoho německýho Žida česky,*“ pravila. „*A víc o tom nechci vědět ani slyšet.*“ Uctivě jsem poděkoval a ona ještě dodala, že ten Žid se sám ozve, dala mu prý moje číslo. Dr. Hans Schneider bydlel v Pařížské ulici. Byl asi čtyřicetiletý, menší postavy, plešatý, subtilní a skvělý: neobyčejně vzdělaný s velikou vrozenou inteligencí. Nastala situace, která předjímalá to, čemu se dnes říká „absurdní divadlo“. Po překonání jisté jazykové bariéry jsme se v krátkém čase domluvíli. Zpočátku nejvíce rukama, pak už řečí. Vykládal mi marxismus – byl doktor filozofie a historik, především ale oduševnělý, jemný a citlivý člověk. Řekl, že není marxista, ale také ani anti-

marxista. O takovém způsobu myšlení prohlásil, že je mu směšný a že bych se měl naučit nejdříve věci poznávat, a teprve pak posuzovat. To je až další stadium a nemusí být konečné, definitivní. Náramně jsme si rozuměli; kde končily verbální možnosti, nastala empatie, zázračné citové srozumění.

Dr. Schneider se jednoho dne objevil zcela nečekaně u nás doma a oznámil mi, že on i jeho rodiče dostali předvolání do transportu, tedy k cestě do koncentráku. Ovládal se, ale bylo znát, že v nitru své duše cítí paniku, děs a strach; nemohl to zamaskovat. Přišel mi však říci ještě něco: rád by si u mne uložil několik drahých a cenných věcí a po válce, až se vrátí, by si je zase vyzvedl. Prohlásil, že má naprostou důvěru v serióznost naší rodiny a že by to pochopitelně nechtěl zadarmo. Byl jsem překvapen, ale bez rozpaků. Nebylo proč váhat nebo odmítnout, riziko tu nebylo žádné. Promptně jsem přikývl. Neuplynula snad ani hodina, když ty věci přinesl. A nebyla to vskutku žádná veťeš: dámský perziánový kožich, tulení štucl, liščí boa, ale hlavně a především – pravý perský koberec.

Už jak začal dr. Schneider mluvit, tak jsem věděl, že se dopustím nějakého zločinu. Už byl taky nejvyšší čas: přestával jsem se cítit klukem a chystal se na vstup do světa dospělých. Vstupenkou k tomu byla podle mého tehdejšího názoru schopnost nějakého padoušství, jak jsem to ve světě dospělých běžně viděl. A já chtěl patřit k „dospělým“ jako rovný mezi rovnými a tady se mi naskýkala skvělá příležitost. Bylo mi jasné, že musím něco

ukořistit. Otci jsem „pocitivě“ celý případ s dr. Schneiderem vysvětlil, předal mu svěřené hodnoty, až na jednu „maličkost“: zatajil jsem ten perský koberec. Moje fantazie tančila naplno a já už viděl bohatství, které mi takhle spadne do klína. Srolovaný a provázkem převázaný koberec jsem dal v salonu nahoru na skříň s kožešinami až úplně dozadu ke zdi.

Pln štěstí a znovuzrozené chuti k životu jsem musel vyřešit dva problémy: jak koberec z bytu odnést a hlavně – jak ho prodat. Nemohl jsem přece chodit po městě a nabízet vzácný peršan, aniž bych v polovině první věty neupadl do podezření. První noc s kobercem ve „vlastnictví“ jsem toho moc nenaspal. Hlavou mi vířily fantasmagorické vidiny, až jsem dospěl k závěru, že se musím svěřit Jindrovi Hilgerovi a spolu se pak pocitivě o ten lup podělíme... A než začalo svítat, dostavil se i nápad, který rozřešil hlavní potíže: bude-li jen nejmenší šance, prodáme koberec starému Hilgerovi, Jindrovu otci.

To se také stalo, jenomže ne zcela podle našich představ. My dva s Jindrou jsme byli naivní a v praktických věcech nepoužitelní blázínkové. Na rozdíl od pana Hilgera, kšeftsmana, pobožného makléře a burziána, muže tvrdého a nesentimentálního. Ten prohnáný lišák nehnul při prohlížení koberce ani brvou, předstíral nezájem, a div se nenechal prosit. Jenže jaké možnosti jsem měl? Skoro žádné, vždyť prodej musel proběhnout v nejvyšší tajnosti a hlavně rychle. Už jsem byl netrpělivý (oba s Jindrou jsme byli netrpěliví), byla to horečka netrpělivosti, užuž to

mít za sebou, shrábnout peníze a mazat od věci. Pan Hilger mi nabídl čtyřicet tisíc protektorátních korun! To byla almužna, to byl bakšiš; kdyby nabídl čtyři sta tisíc korun, nebylo by to vlastně nic. Nejasně jsem tušil, že mě „bere na hůl“. Ale že to činí v míře více než nestydaté, že je to obludná zlodějna, to jsem tenkrát přece jen nedovedl odhadnout. Na druhou stranu – představa těch peněz mne i Jindru zcela opila, takovou sumu jsme nikdy neměli v rukou. Takže jsem přikývl na souhlas.

Byl červenec, Hilgerovi odjeli na dovolenou a my s Jindrou kuli nejzářivější plány, slibující si, že peníze proměníme v kus bohatýrského života. Čekala nás nejsvětější blízká budoucnost v prázdném a nádherném pětipokojovém bytě. Dostavila se jistota, že takový lup si zaslouží být adekvátně využit. Jindra byl sice ve stejné euforii jako já, ale přece jen mu cosi vrtalo hlavou. Vysvětlil jsem mu, že peníze získané brilantním podvodem jsou cennější než peníze získané takzvaně „poctivě“. Jako měl celý podvod s kobercem – dr. Schneiderem počínaje a Hilgerem seniozem konče – jistou úroveň, tak i metamorfóza tohoto lupu musí být na úrovni! De facto ukradené peníze musí být proměněny v dionýské orgie! Za uloupené peníze nebudeme přece kupovat svčenu vodu, ale musíme žít jako bozi! Jindra lačně lapal má slova a nemusel jsem ho nijak moc přemlouvat. Nebylo nám ještě osmnáct, byli jsme hladoví po životě, kteréžto slovo se nám krylo s představami neřesti, orgií, nemravností, pohlavního hodokvasu, morálního bahna, polosvěta, mravní otrlosti,

absence všech zábran – prostě všeho, co pro slušného člověka jest zakázané, pohoršující a nesprávné.

Nevím už, kdo z nás dvou se vytasil s nápadem najmout si dvě „štětky“. Každá doba má svůj slovník. Slovo prostitutka je trvalé a snad věčné, ale má své variace, takže například říká-li se dnes „šlapka“, říkalo se tenkrát kromě nejdrsnějšího termínu „kurva“ především „štětka“. Ten nápad se nám velmi zalíbil. Štětky nás vždycky zajímaly a byli jsme dráždivě zvědaví, jaká taková bytost doopravdy je. Dlouho jsme neváhali, řekli si, že chceme jen to nejlepší z nejlepšího, a zamířili rovnou ke „Štěrbovi“. Kavárna a cukrárna „Štěrb a Fišer“ byla dole na Václavském náměstí, hned vedle Bati. V průchodu byla cukrárna, v prvním poschodí kavárna, rádoby nóbl podnik, stylové zařízení, nevkusné a efektní, večer od šesti hodin tam hrála hudba k tanci. Chodili sem páskové lovící slečny, karbaníci, různé neodhadnutelné existence, starší vážné dámy na své „babince“, ale hlavně, ne-li především, štětky. A to ty nejpěknější – přece jen jakýs takýs přehled, byť omezený a povrchní, jsme měli. Vybrali jsme si každý podle svého gusta dva atraktivní, náramně dobře vypadající „kusy“ – Jindra měl vysokou blondýnu, ta mohla hrát Helenku v „Pohádce máje“, já měl černovlásku střední postavy, s nádhernýma nohama. Dohoda byla snadná a rychlá. Dámy na první pohled musely odhadnout, koho to mají před sebou: dva zelenáče, dva rozdychtěné kluky. Nicméně řekly své *ano* a šli jsme.

Nejprve jsme jim řekli, že nám nejde jen o jeden večer, ale že bychom s nimi chtěli být aspoň dva dny. Podle toho, jak se budou věci vyvíjet. Vyslechly naše ideální představy, na chvíli se zamyslely, vyměnily si pohledy a pak pravily opět *ano*. Uvařila se tedy káva, nalila whisky. Řekli jsme jim, aby si udělaly pohodlí jako doma. „*Jako doma*“, švitořili jsme. Musel to být pohled pro bohy. A jak se tak pila káva, začal jsem si je prohlížet. Soustředěně a realisticky. Musím říci, že na nich nebylo nic odporného, ale ani nic ordinérního a nevkusného. Působily nejlepším dojmem, bylo zřejmé, že jsou to štětky první třídy. Poněvadž dosud nepadlo ani slovo o penězích, působili jsme asi dobrým a důvěryhodným dojmem i my na ně. Musely být přesvědčeny, že nejsme jen tak nějací „švorcáci“ a že dohoda s námi asi bude snadná. To se nemýlily! Krucifix, my měli přece čtyřicet tisíc korun! I když ani jeden z nás neměl představu, kolik takové dobrodružství může stát, věděli jsme, že to nás nemusí moc zajímat. Ta moje láska se myslím jmenovala Jožka Bauerová, ta Jindrova snad Klára, už si to ale tak úplně přesně nepamatuji. Po nedlouhé konverzaci nad kávou a whiskou dámy projevíly přání vykoupat se. Nic jsme proti tomu nenamítali, akorát já projevil přání, smím-li být při tom. Teď pro změnu ony nic nenamítaly. Má Jožka dopila svou whisky, šla do koupelny a začala se svlékat. Už to byl zážitek, a nemám schopnost vyjádřit stupeň vzrušení, které se mne zmocnilo. Nikdy předtím jsem neviděl svlékající se ženu, leda snad ve svých představách. Snažil jsem se nedat

své rozrušení najevo, nýbrž působit jako zkušený dospělý chlap. Nemohlo se mi to podařit, ale to vím až dnes. Ona však na sobě nedala nic znát, šplouchala se ve vaně, já seděl na jejím okraji a zpovídal ji. Nenápadně, jak jsem se rovněž mylně domníval. Sama mi však vlastně vyprávěla příběh svého života, nemusel jsem nijak naléhat...

Všechno se mění, nejen stříhy sak a sukní, ale také formy projevu. Nemám tušení, jak je tomu dnes, ale před padesáti lety měla každá štetka svou životní legendu. Tu vyprávěla při dobrém kšeftě, šlo-li o víc než o dvouhodinovou záležitost: *Měla chlapce, milovali se, bylo to krásné, ale on ji opustil, zklamal, byla na sebevraždu. Z té nezměrné hloubky zoufalství, z té hořkosti, z toho nihilismu, bolesti, z jakéhosi vzdoru vůči nejvyšším hodnotám života, v beznaději, v přesvědčení, že už nikdy nepozná opravdovou lásku, začala se prodávat. Ano, je to těžké, většinou odporné, ale člověk si zvykne, musí se žít, musí se jíst, vše ostatní je proti tomu malichernost.*

Vyslechl jsem ten tklivý příběh a vůbec mě nenapadlo zeptat se jí, proč nešla normálně pracovat. Zato jsem si prohlížel jako pod mikroskopem všechno to dosud nevídané, všechna ta údolí i vrcholky těla, kůže, chodidla... Zajímavé je, že ze všeho nejméně vzrušující jsou pro mne ženská ňadra. Dodnes je tomu tak. Když mužští sami mezi sebou mluví o ženách po lince erotické, nejvíce oceňují ženská ňadra. Když normální, většinový chlap chce vyjádřit erotickou kvalitu ženy, řekne, že měla veliká ňadra. On

však neřekne ňadra, on řekne „kozy“. Pro mne věc nepochopitelná! To není ve vědomí, ani v nadvědomí, to je v podvědomí. Mně totiž ženská ňadra voní dětským zásypem, mateřstvím, mně *deerotizují!* Jožka Bauerová (pro ty dny královna mého srdce) měla ňadra, která mám rád a která mne neodpuzejí, ale přitahují – malá, pevná, dá se říci efebská; tanečnice mívají taková.

Pak jsme prožili tři velenádherné dny. Já byl v ložnici a Jindra ve svém pokoji. Uprostřed bytu byla jídelna s velikým gramorádiem značky Big Ben, nejlepším a nejdražším gramorádiem té doby. Každou hodinu – nebo jak dlouho trvalo naše milování – jsme se sešli v té jídelně a poslouchali hudbu. Wagnera, Mozarta, Beethovena, Brucknera. Všechno, co jsme měli rádi. Dospěl jsem k poznatku, že umělecký požitek a sexuální požitek se nejen nevylučují, ale naopak se vzájemně umocňují. Děvčátka zatím popíjela – musím říci, že snesla dost! – a my se kochali hudbou, těšíce se na další milování. Jen pro zajímavost: když jsem zpytoval svou partnerku a ptal se, kdo z mužů se jí například líbí, kdo ji nejvíc vzrušuje, řekla bez přemýšlení – Oldřich Nový. Měl jsem ho jako herce vždycky rád, ale v tu chvíli u mne ještě více stoupl v ceně.

Vzpomínám si, jak vždycky v přestávce mezi souložením jsme se s Jindrou v jídelně přeli o Kanta. Jindra se filozofií zabýval, já ochotnický, neuniverzitně též. To se nám to debatovalo o filozofii, když vedle už čekaly dvě půvabné a žádoucí ženy! Mírně jsme popíjeli alkohol, daleko méně než ty dvě dívky, a bylo nám

nevýslovně blaze. Je úžasné, jak příroda funguje! Těch koitů bez vůle a bez námahy, vždy znovu s novým, čerstvým puzením. Sám nevím, nevymyslí-li jsem si to. Nevymyslí, bylo to tak.

Jsa tenkrát bez vší zkušenosti, jak jsem mohl posoudit, zda a do jakého stupně každá ta soulož moji partnerku opravdu zajímá? Ta otázka ve mně ležela, chtělo se jí ven, ale neměl jsem odvalu (a také tu byl stud) se zeptat. Až jsem odvalu zmobilizoval a řekl: „*Povězte mi (vykali jsme si, já vždycky nenáviděl tykání), ale upřímně, jaký jsem milenec?*“ Dodnes vidím živě, jak se lehounce a laskavě usmála, pohladila mne po rameni a řekla: „*Ale dobrý. Buď klidný, dobrý!*“ Byl jsem na vrcholu blaha a sebevědomí, což není tak daleko od sebe.

Dnes, nahlíženo s odstupem, musím těm dvěma dámám (nemyslím to ani za mák ironicky, byly to dámy) vzdát hold. Nejenže se zachovaly naprosto korektně a čestně, nevzaly a nechtěly ani o korunu více, než bylo smluveno, ale ani nic neukradly. Nebylo nic jednoduššího, než v bytě přecpaném vkusnými i nevkusnými soškami a doplňky něco šlohnout. Naopak: ty dvě dámy daly nám, dvěma rozjíveným klukům, tři dny štěstí. Ať už jejich motivy byly jakékoliv. A nemohu si ještě odpustit poznámku: jaká noblesa byla v těch dvou štětkách ve srovnání s mnohými počestnými manželskými ženami. Díky jim jsem dokonale pochopil Zolovu „Počestnou prostituci manželskou“. A přiznávám, že jsem se svým způsobem do té své šetky zamiloval a že se mi určitou dobu po ní stýskalo.

HUDBA, KNÍŽKY, DIVADLO

Pojďme do divadla. Jaké že bylo v době německé okupace? Odpovím bez váhání – dobré. Jako snad vždycky v českých zemích. Pouze někteří autoři byli zakázáni a hodně se hrála klasika. Jiří Frejka stvořil dvě krásná představení s Eduardem Kohoutem – „Císařova mima“ a „Torquata Tassa“. I když téměř vše v divadelním světě pokryl naprostý konformismus, obecenstvo lačnilo alespoň po jediné větě, jediném slově, které by se dalo vyložit dvojsmyslně, a občas se dočkalo.

Ve výstavní síni U Topičů, na Národní třídě, vzniklo divadélko Větrník. Říkalo se mu též *divadélko pro 99*; míněno tím bylo devadesát devět židlí. Vedl je Josef Šmída, Frejkův žák, a začínali tam Vlastimil Brodský, Zdeněk Řehoř, Zdeněk Dítě. Hrála se představení „Písně Omara pijáka“, Mahenova „Husa na provázku“ a velký úspěch měla dramatinizace Němcových Soudniček pod názvem „Romance nesentimentální“. Když se Národní divadlo opřelo o českou klasiku, dostala tahle malá scéna výraz odvážné avantgardy.

Národní klasika je živina, která udržuje tělo alespoň při základní existenci. Národní klasika hladí národní sebevědomí a svou hodnotu mívá. Tohle jsme dobře věděli, ale také jsme nadšeně chodili na představení do Větrníku.

O mamince žádné zprávy nepřicházely. Žil jsem pro hudbu, knížky a divadlo. Při vši své lásce k divadlu jsem však neměl nejmenší aspiraci být hercem. Co se však nestalo, Jindra

Hilger měl další dívku, ta toužila být herečkou a byla členkou jakéhosi recitačního sboru. Tam jsem jednou zabloudil, seznámil se s několika členy, a neštěstí bylo na světě. Řekli jsme si, že založíme vlastní „divadlo“. Protože podle starého, snad ještě rakousko-uherského divadelního zákona, bylo divadlo de facto konstituováno oponou, jinými slovy – muselo mít onen kus textilie, který my ovšem postrádali, neměli jsme tudíž ani divadelní koncesi. Proto jsme museli hrát bez opony a navíc s těžce získanou koncesí literárních večerů. Správně se mělo jen recitovat, nanejvýš s nějakým mírným náznakem pohybu. My však prahli po divadle a recitace jako taková nám byla poměrně nesympatická. Zpočátku jsme neměli nic – prostory, sebemenší vybavení, jediný reflektor. Jen touhy hrát byl dostatek a ta, jak se ukázalo, byla to hlavní. Ředitel Svazu českého díla, jistý pan inženýr Cink, projevil neobyčejnou laskavost a pochopení pro naše divadelní blouznění a na Národní třídě, v budově, kde je dnes prodejna Krásné jizby, nám nechal vyklidit a vymalovat sklep. A tak jsme získali to nejdůležitější – divadelní sál. Pojmenovali jsme se Kolektiv Tvar. Slovo *kolektiv* nebylo v té době zrovna nejpráhodnější a nejvhodnější, ale prošlo nám to, nikdo si toho nevšiml, nikdo nás neudal. Ani ti nejničernější *bahenní* novináři z rodu Krychtálků, Lažnovských, Vernerů. Vysvětlit to lze naší naprostou bezvýznamností. Zato my se věru bezvýznamní necítili. A tak i bez opony snažili jsme se být co nejvíc divadlem. Naše možnosti a prostředky byly ovšem chudičké až běda. Dva

stupínky, několik bedýnek pokrytých barevnou látkou, židle, stolek – to bylo vše. A přece jsme se trošku časem zmohli. Jeden z nás, tuším že Mahler, sehnal bůhvíkdě a bůhvíjak reflektor, takový zaměřovač zvaný *štych*, a já z domova (když byl otec na obchodní cestě) přivezl na dvoukoláku rádio s gramofonem. Binec, který potom doma vypukl, stál za to. Naše inscenace rázem znatelně stouply ve svém účinku. Vyprodáno jsme měli vždycky, ale nehrálo se denně; jen třikrát v týdnu a sál měl pouhých šedesát šest židlí, které jsme koupili z vlastních peněz...

Podvědomé ovlivnění a okouzlení Větrníkem (pro 99) bylo veliké. Takže i Kolektiv Tvar (pro 66) se nám zamlouval. Žili jsme intenzivně svou uměleckou činností a nahlas hovořili o pohrdání velkými scénami. Dnes musím přiznat, že ono pohrdání bylo dosti neupřímné, v skrytu duší jsme totiž toužili po velkých jevištích. Naproti tomu jsme si třeba vůbec neuvědomovali, jak nouze prostředků a chudoba možností může být blahodárná, jak bída technického vybavení oplodňuje fantazii a podněcuje vynalézavost. Je to proslulá „z nouze ctnost“, která je v umělecké činnosti někdy nedocenitelná.

První naší premiérou byla dramatizace Dykova „Krysaře“, v níž jsem hrál krejčího Strumma, pak jsme se pustili do pásma z českých pohádek, poté hráli představení „Píseň obyčejná“ od Borise Gorbatova; podtitul zněl „podle lidových motivů“ a sovětského autora jsme z pochopitelných důvodů neuvedli. A potom se hrál „Podivuhodný příběh doktora Fausta“ z pera Ignáta

Herrmanna. Nesmím zapomenout na to, že celý náš soubor se skládal z fanatických stoupenců E. F. Buriana a jeho „Děčka“ – s výjimkou mé maličkosti. Mne Burian a jeho divadlo nijak nehypnotizovali. Viděl jsem v „Děčku“ před okupací dvě nebo tři představení, uznával jejich vysokou hudebnost a kulturu řeči, ale nikterak jsem se do toho nezbláznil. Na rozdíl od mých kolegyň a kolegů, kteří viděli v E. F. Burianovi poloboha a žili v naději, že co nejdříve skončí válka a on se vrátí z Mauthausenu. Musím přiznat, že i měšťácky konvenční Národní divadlo bylo mému srdci blíže než Burian. Netušil jsem (jak bych mohl), že jednou budu členem jeho divadla. To je však jiná kapitola a nutně k ní dojdou.

Zmínku si ještě zaslouží Větrník, o němž dnes právem můžeme říci, že představoval avantgardu. Ačkoliv, anebo právě proto, že tohle slovo nikdy nebylo na jeho jevišti vysloveno a nikomu vůbec nepřišlo na mysl. Avantgarda vědomá si toho, že je avantgardou, je snobismus a pokrytectví. Jako by si ctnostný člověk uvědomoval, že je ctnostný. To je stejný nesmysl. Takový člověk není ctnostný. Je to farizej.

Bylo to, jak to má a musí být: mladí nadaní lidé, s nimiž šijí herecké, komediantské a umělecké roupy, nemají dosti prostředků – i musí vynalézat. Co chybí na divadelním vybavení, technice a penězích, to všechno musí dohnat, ba předehnat fantazie, invence, temperament, entuziasmus a láska k práci. Soubor vedl a režíroval Josef Šmída, tragická osobnost, jež také tragicky

skončila: duševní poruchy a alkohol – upil se k smrti. Říkalo se mu „padlý anděl“ a také tak vypadal.

Ve skupině nadaných lidí, kde se talent mísil s čerstvým „diletantstvím“, přece jen vynikala a nade všemi ostatními čněla jedna osobnost. Byl to Vlastimil Brodský. U něho byl již patrný jakýsi kus zralosti (relativně ovšem). Asi jako u žáka, který už chodí do vyšší třídy. Nezapomenutelně hrál starého Matulu v „Soudničkách“. Na jeho monolog *„já byl dycky polívkovej“* se chodilo. To byl mistrovský sólopart. Brodský měl technicky dokonalý a precizní projev s mírným sklonem k expresi. Nepoužívám slova *expresse* ve smyslu výtky či vady, konstatuji to pouze proto, že chci přesně určit povahu a druh jeho projevu. Brzy jsme se seznámili, ale věru si již nepamatuji za jakých okolností. Chodil jsem k nim domů, jeho maminka mi dávala mléko a buchty – v okupaci, považte! – a já se nijak neupejpal. Hltavě a s plnou pusou jsem tehdy debatoval s Brodským o divadle.

OSMKRÁT ŽID SÜSS

Nacismus děsivě a houževnatě demoloval německou kulturu. Naštěstí ji nemohl zdemolovat úplně a naprosto, to se za těch deset let vlády nedalo stihnout, ale i tak dosáhl značných úspěchů. Myslím, že byly větší než ty na válečném poli. Literatura, výtvarnictví, poezie, užité umění, to vše bylo zasaženo sekýrou přímo u kořene.

Nejvýraznějšího znetvoření a úpadku bylo – dle mého soudu – dosaženo v malířství a filmu. Dobrý a nekýčovitý film byl vzácnou výjimkou. Většinou šlo o maloměšťácky uzené kýče. Navzdory tomu, že Němci měli mnoho vynikajících hereckých osobností. Namátkou to byli: Werner Krauss, Heinrich George, Ferdinand Marian, Hilde Krahel, Hans Albers, Sibylle Schmitz, nebo i Zarah Leander. Mnozí z nich patřili dokonce k antinacistům. Když ale selhalo nacistické namlouvání s lákavými sliby privilegií a nejvyšších honorářů, nechal je Goebbels být – potřeboval je. Hans Moser, miláček publika, nebo Theo Lingen, ti v klidu dožili a zemřeli ve své domácí posteli. Willy Forst točil své vkusné a poměrně inteligentně udělané operety, zatímco také existovala oficiální, nacistická produkce.

Veledůležité dílo nacistické propagandy byl film „Žid Süß“, natočený na příkaz samotného Josepha Goebbelse. Nikdy nezapomenu, za jakých okolností jsem ho viděl poprvé, ani na to, že jsem pak na něm byl ještě sedmkrát... V Praze běžel v biografu Hvězda a byl školní mládeži povinný. Bez donucování se však na něj hrnuly dělnické i úřednické vrstvy. Seděl jsem asi v desáté řadě, sál narvaný k prasknutí, lidé stáli v ochozech a sehnat vstupenku předpokládalo odstát si pár chvil ve frontě před pokladnou. Když skončil týdeník a objevily se titulky „Süsse“, mé vzrušení se vystupňovalo. Film byl dobře udělaný. Sice konvenčně, ale řemeslně a s velkou

vynalézavostí i dokonalými hereckými výkony. Leč moje nervy nevydržely, a já už se nemohl dívat dále. Měl jsem pocit, že nemohu dýchat, cítil jsem škrtivé sevření v hrudníku – vstal jsem a protlačil se řadou ven. Doprovázela mě nelibost diváků, jejich nepřátelské mručení, a myslím, že padly i nějaké zlé poznámky. Nemohl jsem se ale déle dívat. Vždyť to bylo vlastně nedlouho po tom, co maminka nastoupila do transportu. Třásl jsem se hrůzou. Působilo to jako provokace, jako nesouhlas s filmem, a já intenzivně cítil nenávistnou reakci publika vůči mně. Byla správná má domněnka, můj pocit, že diváci se ztotožňují s filmem? Dodnes na to nemám pevný názor, vlastně vůbec žádný názor. Teprve asi za rok, když „Süss“ už běžel v okrajových kinech, sebral jsem odvalu a šel na něj znovu. V kině Alma jsem ho viděl třikrát, už uklidněný, bez afektu. A celkem jsem to zhlédl osmkrát. Herecké výkony Heinricha Georga, Ferdinanda Mariana (můj miláček), Theodora Loose – to byl, jak se frázovitě říká, herecký koncert. A přece pokaždé, potřetí nebo posedmé, nikdy mne příběh nenechal zcela klidným a nedostal jsem se k nadhledu. Jisté je, že film měl silný a sugestivní účinek. A do značné míry – nedovedu však tu míru posoudit – splnil své poslání. Evo-koval všechno nejnižší a nejprimitivnější v člověku. Co jsem nepřesně tušil, v tom jsem se utvrdil: jak neuvěřitelně snadné a lehké je hrát právě na ty nejnižší lidské pudry a na hloupost. Vzpomněl jsem si na Goethova slova: „*Lidský dav se nebojí*

ničeho více než rozumu. Ale kdyby lidé dovedli pochopit, co je opravdu strašné, musili by mít strach z hlouposti.“ Jenže, kde byl Goethe? Ani ve Výmaru už nebyl. V ulici Ve Smečkách nebyl, ani v Krakovské nebyl a nikdo se mu v ničem ani nepodobal. Tak jsem tenkrát viděl věci. Ani dnes si nemyslím, že jsem se příliš mýlil. Bylo-li kdy co strašného, zlého, krutého, vždy tu původcem nebo i jen nástrojem byl dav, takzvaný lid, kolektivní kompaktáta. Myslil jsem na maminku čím dál tím víc. Když jsem viděl v nabitém kině obecenstvo přihlížející „Süssovi“, propadal jsem nejčernějšímu pesimismu. Jen mládí mě patrně zachránilo před pádem do jámy zoufalství.

SÁM A BEZ ÚTĚCHY

Válka eskalovala a Hitler se stále zdál neporazitelný. Bez hluboké sondy nebo sociologicko-psychologického průzkumu byly tu v zásadě zhruba tři kategorie obyvatel: jednak ti, kteří si hltérismus nijak nehnusili, ba sympatizovali s ním, dále ti, kteří ho tiše, ale opatrně nenáviděli, což asi byla většina, a konečně ti, kteří šli aktivně s nacismem bojovat. Těm z hrdla tekla krev.

Od chvíle, kdy začala německo-sovětská válka, optimismus přece jenom stoupal. Pro nekomunisty, ale hlavně pro antikomunisty to znamenalo dosti svízelné dilemma. Nacismus nebyl nijak psychologicky neobratný, naopak. I když se také dopustili několika základních, přímo hrubých chyb. Po Mnichovu se usadila v národě živelná nedůvěra až nenávist k západním vel-

mocím, především vůči Velké Británii. Nacisté ale český národ nedočkavě a zbytečně dráždili. Kdyby byli s některými věcmi počkali, měli v hrsti povolnější, méně se vzpouzející národ. Po Mnichovu napsal Jaroslav Kvapil:

Le jour viendra!

Jak libě nám to znělo,

když vánek z Francie nám chladil horké čelo.

Nu za ten čas změnilo se to všelijak:

dnes budem pět: Es kommt der Tag!

Tupá, mystická sebedůvěra, nevývratné přesvědčení o Hitlerově vítězství, to byly základy německé sebezkázy. Agresivní režimy chtějí pouze vítězství a musí jich stále přibývat. Fanfáry nesmí na dlouho utichnout. Z hlediska psychologického představoval základní předěl Mnichov. Je jisté, že by protianglická a protifrancouzská nálada nevydržela dlouho. Už vzhledem k samotné povaze nacismu, která se nedala navěky potlačit, ale přece jenom čas tu hrál velikou roli a Němci si sami svou situaci ztížili.

Antisemitský tón protektorátního tisku nabíral na síle: zlovestný to symptom. Bylo jasné, že Němci vytáhli kanon na návrší a budou střílet. V tomto směru tu byla jistota. A jistot za nacistické vlády nebylo mnoho, když tak jen krajně ponurých. Byl jsem strašně sám a bez útěchy: maminka byla pryč a bůhvíkde, Petr Schulhoff někde v koncentračním táboře v Bavorsku a František Červinka kdesi „na práci“ v Německu. Zůstal tu jen

Jindřich Hilger, ale i ten musel nastoupit k protiletecké službě v Kielu. Hlavní můj úkol byl: *nedat se požrat strachem!* V mé představivosti obraz toho, co mě čeká, tedy obraz lágru, dostával apokalyptickou podobu.

Seděl jsem věčně u radiopřijímače, poslouchal hudbu nebo si četl. Avšak stále neklidněji. Byl jsem ustrašený a stával jsem se nenávidným. To patří k nejhlubším úpadkům lidské duše. Klidně to přiznávám, nevím, proč bych měl lhát. A zcela objektivně zároveň tvrdím, že při vši své neheroické povaze i založení bych raději byl aktivním členem domácího odboje než pasivně vyčkávajícím trpným otrokem, který jako dobytek čeká na porážku.

Zajímavé bylo, že se nepozorovaně a pozvolna proměňoval můj umělecký vkus. Miloval jsem Mozarta, Beethovena, Richarda Strausse, ale také Wagnera. Když jsem slyšel nebo četl nějaký protiwagnerovský argument, soucitně jsem se usmíval a v duchu si říkal: „*Lidé jsou nenapravitelní. Proč podsouvají hudbě ideologická hlediska? Když jim pustím dvacet taktů z Wagnera, kde najdou ten jed, to nebezpečí, tu nákazu?*“ Pozvolna a jistě neuvědoměle jsem však začínal chápat. Dost se mnou zacloumal Friedrich Nietzsche „*Wie ich von Wagner loskam*“. Hodně humpolácky a primitivně řečeno, dostával jsem se od Wagnera až k Brahmovi. Dodnes však, slyším-li „Mistry pěvce“, zcela jim propadnu. Píseň Waltera Stolzinga, zpívaná Evě, vytáhl Wagner z mé duše. Žel bohu tak neposvěcené. A napsal ji za mne a pro mne.

Z LÁGRU DO VĚTRNÍKU

Ad restim est redit. Co musí být, to bude. Teď jsem byl na řadě já. Doba úzkostného čekání minula. Zazvonil zvonek u dveří, za nimi stál pán s obálkou v ruce a v té obálce bylo předvolání k nástupu do pracovního tábora.

Jak je to dlouho, co jsem doprovázel maminku k Veletržnímu paláci, když nastupovala do transportu? Tři roky? Ano, tři roky.

Mě doprovázel otec. Šli jsme pěšky, ze Smeček to na Wilsonovo nádraží není daleko. Tuším, že bylo 15. srpna 1944, z domova jsme vyšli v sedm ráno. Cestou jsem si vzpomněl na Petra Schulhoffa, kamaráda od nás z domu, a na jeho tragikomický případ. Petrův táta, pianista a skladatel Ervín Schulhoff, byl německý Žid a v roce 1939 dostal čestné sovětské občanství za to, že zhudebnil Komunistický manifest. Vzhledem k tehdejší světové politické situaci šlo v jistém smyslu o dar z nebes. Dokud se totiž Ribbentrop s Molotovem drželi nějaký čas v proradném taktickém objetí, bylo všechno v nejlepším pořádku. Všichni Židé v protektorátu už dávno nosili žlutou hvězdu na kabátě, ale Petra se to netýkalo. Měl vlastně politickou imunitu. Pak to ale Petrovi i mně všechno pokazil Hitler: napadl Sovětský svaz, a spadla klec. Teď byl Petr Žid a ke všemu ještě sovětský Žid, a to je věru dost na jednoho člověka. Takže jsem já doprovázel Petra na shromaždiště. Zbytek války protrpěl v nejhorším lágru v Bavorsku.

Nyní jsem na shromaždiště kráčet já. Nesl jsem obrovský a laciný papundeklový kufr a do něj jsem si naskládal jen pár

věcí: jedny kalhoty, dvě šófl košile, kartáček na zuby, rukojeť se žiletkou a... Goethova Fausta, velemilovanou to knihu. Neměl jsem strach, vnímal jsem však zvláštní, jakousi nepříjemně snovou otupělost, jako by se mi to všechno jen zdálo. Já – už ne kluk, ale zdaleka ještě ne mužskej – jsem jel vstříc neodhadnutelné, neznámé budoucnosti. S tátou jsme se objali, byl nepředstíraně rozechvěn a dojat, řekli si nějakou frázi a já šel. Na třetím nástupišti byl přistaven zvláštní vlak, pouze pro heftlinky, prokázal jsem se předvolávacím papírem, našel si místo v posledním kupé posledního vozu a jelo se. Seděli tam tři chlapíci, sotrpitele, abych tak řekl, hluční a užvanění. Cílem naší cesty byl pracovní tábor „SS Truppenübungsplatz Böhmen“ v Bystřici u Benešova.

Když jsem po příjezdu do lágru vybalil z kufru své věci, těch několik fidlátek, a ostatní viděli, že mám s sebou i knihu a je to Goethův „Faust“, nedovedli to pochopit. Němci porobený člověk, určený k práci nebo k mučení, pouhá fyzická jednotka, a on si veze německého autora! *Je to blázen, nebo blbeček? Nebo rádobymazaný gauner, který myslí, že si tím u Němců udělá dobré oko?* Snažil jsem se vysvětlit, že to je úplně jinak: že proti německému barbarství je jediná zbraň – německá kultura. Marně jsem to vysvětloval a nakonec jsem si řekl: *myslete si, holoubkové, co chcete!* Ať už si mysleli cokoli, rychle se na to zapomnělo a byl pokoj. Ale stejně: až do konce jsem byl pro všechny trochu *zvláštní*. Bral jsem to jako eufemismus za *podezřelý*. Tento počáteční dojem hned po mém vstupu byl brzy překryt jinými, důležitějšími do-

jmy a událostmi. Vyprávím to jen jako charakteristiku, ne zcela zbytečnou.

V lágru jsem prožil devět měsíců. Vylíčit pokud možno pravdivě jeho atmosféru, psychologii, psaný i nepsaný řád je oříšek. Mám říci dvě nebo tři hutné věty, anebo napsat desítky neméně hutných stránek? Tuny papíru již byly podobnými zážitky popsaný, nebudu je tedy zbytečně rozmnožovat.

Tábor měl čtyři baráky a obrovskou plochu *Appelplatz*. Tam jsme se ráno před nástupem do práce a večer po návratu z práce museli v přesně vyrovnaných řadách shromáždit, abychom vyslechli ráno denní rozkaz a večer bilanci dne, k níž patřily tresty: přeřazení na těžší práci, a hlavně výprask. Výprask se děl buď dřevěnou holí, nebo bičíkem. Nikdy se nám nepodařilo odhalit, proč jednou to byla hůl a jindy bičík. Jistě to ale nějaký svůj hluboký smysl, svou logiku, mělo. Zažili jsme však i vzácné dny, kdy se žádný výprask nekonal. Skoro nám to *chybělo*, jako by tu něco scházelo k dokonalosti. Nikdy bych nepovažoval za možné, že si na to všechno tak brzy zvyknu a budu to považovat za normální podobu a *správná pravidla* spořádaného života.

Den začínal nepřeslechnutelným zařváním „*Vstávat!*“, následovalo mytí a šlo se do kantýny. Snídaně byla černá, hořká, odporná tekutina v plechovém hrnku. Nic k tomu, to měl mít každý sám. Odkud a jak? Nebylo vysvětleno. Díky pravidlům a díky tomu, že se poměrně rychle mezi vězni vytvoří loajální a přátelský vztah, dějí se v člověku dost výrazné změny – jiné reakce, jiné emoce,

jiné myšlení. Nikdy nezapomenu na první den: brzké ráno, venku mlha, uvnitř nevětrané místnosti, v níž spí na palandách čtyřicet *pololidí*, nota bene *smradlavých Židů*, těžko popsatelný puch. Ptal jsem se Čermáka, který měl postel vedle, jak to bude s prací. Několik sotrpiteľů se zasmálo a jistý inženýr Žanta mi odpověděl, že na to brzy přijdu sám. Řekl jsem, že mám na mysli, do jaké míry a zda vůbec se tu člověk může ulejšvat. Bylo mi řečeno, že to lze jen velmi opatrně a rafinovaně. Jinak hrozí instituce výprasku. A denně, takže bacha! Dále se mi dostalo základních informací, kde je kantýna a kde latrina. Víc znát tu člověk k životu nepotřeboval. S lopatou ani s krumpáčem jsem se příliš nespřátelil. Byly to spíš milosrdné mučicí nástroje.

Několik dní po mém nástupu řekl esesák jednomu z nás: „*Ty smradlavý Žide!*“ Nuže dobrá, pomyslel jsem si, mám-li být smradlavý Žid, budu jím doopravdy. Nechal jsem se ostříhat dohola a přestal se mýt i holit. Všichni mě varovali, říkali, ať si nezahrávám, že Němci jsou na tohle zvlášť hákliví... Za několik dní jsem vypadal nepředstavitelně: dokonalý portrét na antisemitský plakát. A přišla týdenní prohlídka. „*Achtung!*“ ozvalo se u dveří, všichni jsme se postavili do haptáku a velitel lágru prohlížel naše postele a věci. Když přišel ke mně, vzteky zčervenal. Nebylo divu: ksicht, jako mám já, a ještě neoholený, to se jen tak nevidí. Začal řvát, že jsem *židovský prase*, které o sebe nepečuje. Druhý den jsem byl předvolán do kanceláře. Dozvěděl jsem se, že pokud budu ještě dále takto provokovat, přijdu o lístky

na stravu. Takže se nedalo nic dělat. Musil jsem se holit, mýt a podobat se zase člověku; tatam byla moje malá a docela určitě komická *statečnost*.

Nikdy v životě jsem nevyslovil větu „*Byl jsem v koncentráku*“. Nevím, bylo-li by to víc drzé nebo hloupé. Náš pracovní tábor nebyl sice Monte Carlo, ale oproti vyhlazovacím koncentračním táborům jako třeba Osvětim nebo Mauthausen šlo přímo o sanatorium. To byla téměř kavárna „Šroubek“, ovšem proti kavárně „Šroubek“ to byl koncentrační tábor. Takto v relacích jsou všechny věci na světě.

Každá nesvoboda je tím více ponižující, čím dokonaleji je organizovaná. Nemohu říci o lidském druhu, že „*jsme zvířata, pomalu a těžce se prodírající k lidskosti*“. Urážel bych hrozně zvířata. Žádné zvíře není totiž nemravné: vše činí ze svého pudu, má to svůj bytostně oprávněný přírodní smysl. Zvíře není ani masochista, ani sadista. Kromě toho si, prosím, všimněme, jak nesmyslně a povrchně používáme slova *lidskost*. Když slyším „*on byl hluboce lidský*“, říkám si: „*A co to má znamenat? Co je to ta lidskost?*“ Vše, co lidé mohou nebo dělají, jest lidské. Nebyl snad Hitler dostatečně lidský? Tupost, sadistické sklony, krajní meze nízkého a primitivního egoismu, psychopatie – to není lidské? Lidskost představuje nejširší škálu možností. Vše, co je v možnostech člověka, jest lidské.

Líčil-li jsem lágr jako relativní idylu, trochu jsem přeháněl, zase tak velká idyla to nebyla. Přece jen jsem tu viděl (přehléd-

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.